

Akdeniz'den Balkanlara İhtilâl Senaryoları: Kırım Savaşı'ndan Sonra
Osmanlı Balkanlarında Ulusötesi İhtilâlcı Hareketler ve *Garibaldi*

Scenarios of Revolution from the Mediterranean to the Balkans:
Transnational Revolutionary Movements and *Garibaldi* in the
Ottoman Empire after the Crimean War

Özhan Kapıcı*

Öz

1848 Devrimlerinin etkisi, 1860'lar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nda daha derinden hissedildi. Kırım Savaşı'nın ardından Rusya'nın siyasi prestijindeki gerileme, Balkanlardaki devrimci hareketleri, imparatorluklar arası ve maceraperest devrimcilerle yeni ittifaklar kurmaya sevk etti. Bu dönemde Garibaldi'nin Venedik için Avusturya İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü mücadele, Balkan Yarımadası üzerinde önemli ideolojik ve siyasi yansımalar açtı. İtalyan birliği savaşlarında kritik roller üstlenen gönüllüler, Osmanlı Balkanlarındaki yerel devrimci hareketlere direniş ve örgütlenme bakımından yeni bir model sundu. *Garibaldi*, Avusturya İmparatorluğu'na karşı geliştirdiği siyasi ve paramiliter yapılanmaları Balkanlara taşıyarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu ulusötesi bir devrimci hareketle karşı karşıya getirdi. Çeşitli uluslardan devrimcileri bünyesinde barındıran *Garibaldi*lerin girişimleri, Osmanlı'nın Balkan eyaletleri için ciddi bir tehdit oluşturdu. Etkileri ve popüleriteleri arttıkça, bölgedeki yerel isyancılarla siyasi ittifaklar arayışına girdiler ve böylece yerel sosyo-politik hareketlerde ideolojik ve örgütsel dönüşümleri tetiklediler. Bu süreç, söz konusu hareketlerin devrimci

* Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü-Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Atatürk Institute, Ankara/TÜRKİYE, <https://ror.org/04kwvgz42>
ozhan.kapici@hacettepe.edu.tr <https://orcid.org/0000-0001-6570-682X>

komiteler etrafında yeniden yapılandırılmasına yol açtı. Yerel ve ulusal devrimci komiteler ile ulusötesi Garibaldici hareket arasındaki etkileşim, 1860'larda Osmanlı İmparatorluğu'nun karşı karşıya kaldığı Karadağ, Bosna-Hersek, Sırbistan, Makedonya ve Girit krizlerinde özellikle belirgindi. Ayrıca, 1848 Devrimleri sonrasında Osmanlı ordusunda görev yapmış bazı Avrupalı devrimciler, Garibaldi ile bağlantılı Osmanlı karşıtı hareketlere katılarak siyasi aidiyetlerini değiştirdiler. Bu makale, Garibaldinilerin benimsediği devrimci stratejileri incelemekte ve 1860'lar boyunca Balkanlardaki yerel devrimci hareketlerin ulusötesi niteliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Garibaldi, Osmanlı diplomasisi, Risorgimento, Ulusötecilik, Balkanlar.

Abstract

The impact of the 1848 Revolutions was deeply felt in the Ottoman Empire throughout the 1860s. In the aftermath of the Crimean War, the decline of Russian political prestige encouraged revolutionary movements in the Balkans to forge new alliances with trans-imperial and revolutionary adventurers. Garibaldi's campaign against the Austrian Empire for the liberation of Venice during this period had significant ideological and political ramifications for the Balkan Peninsula. The volunteers who played crucial roles in the Italian unification wars provided a fresh model of resistance and organization for local revolutionary movements within the Ottoman Balkans. The *Garibaldini* introduced their political and paramilitary frameworks, developed in opposition to the Austrian Empire, into the Balkans, confronting the Ottoman Empire with a transnational revolutionary movement. Composed of revolutionaries from various nations, the *Garibaldini* posed a considerable threat to Ottoman provinces in the Balkans. As their influence and popularity grew, they sought political alliances with local insurgents, thereby initiating ideological and organizational transformations within local socio-political movements. Consequently, many of these movements came to be reorganized around revolutionary committees. The interaction between local and national revolutionary committees and the transnational Garibaldian movement was especially evident during the Montenegrin, Bosnia-Herzegovinian, Serbian, Macedonian, and Cretan crises faced by the Ottoman Empire in the 1860s. Furthermore, some European revolutionaries who had served in the Ottoman military following the 1848 Revolutions aligned themselves with anti-Ottoman movements associated with Garibaldi, thereby shifting their political loyalties. This article explores the revolutionary strategies employed by the *Garibaldini* and highlights the transnational character of local revolutionary movements in the Balkans during the 1860s.

Keywords: Garibaldi, Ottoman diplomacy, Risorgimento, Transnationalism, the Balkans.

Giriş

Türkiye’de Balkan milliyetçiliği ve ihtilâlciliğine ilişkin tarihyazımı, genellikle Rusya ve Panslavizm merkezli açıklamalar ile yerel dinamiklere odaklanan yaklaşımlar arasında şekillenmiştir. Hâlbuki sınırları aşan gezgin ve maceraperestlerin yüzyılı olan 19. yüzyıl milliyetçiliği ve vatanseverliğinin coğrafi sınırlarını ve tarihî ortamını kalın çizgilerle belirlemek pek kolay değildir. 19. yüzyıl Osmanlı Balkanlarında ideolojik hareketlerin dolaşımını anlamak bakımından Akdeniz perspektifi, özellikle de ulusötecilik kavramıyla birlikte ele alındığında, yalnızca milliyetçilikler ve ihtilâller tarihi bakımından yeni bağlantılar kurmaya imkân vermekle kalmaz, aynı zamanda bu hareketlerin farklı tarihsel soyağaçlarını görünür kılabilen bir metodolojik çerçeve de sunar. Nitekim milliyetçiliğin ulusötesi tarihine yönelen araştırmalar, ulusal bilincin yalnızca karşıtlıklar üzerinden biçimlenmediğini; modernite ile geleneğin, ulus ile imparatorluğun, devrim ile reaksiyonun, bağımsızlık ile tabiiyetin, liberalizm ile muhafazakârlığın veya aydınlanma ile dinin birbirini dışlayan değil, iç içe geçmiş ve karşılıklı etkileşim içinde şekillenmiş süreçler olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece ulusal kimliklerin, imparatorluklar-ötesi ve uluslarötesi dolaşım ağları içerisinde, geçişken ve diasporik bir nitelik kazanarak inşa edildiği daha açık biçimde görülebilmektedir¹. Bu bağlamda, özellikle yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı coğrafyasındaki ihtilâl hareketlerini İtalya Yarımadası’ndan başlayıp Balkanlar ve Karadeniz Havzası’nı kapsayarak Baltık’a kadar uzanan bir coğrafi düzlemde, sınırları aşan ihtilâlcı topluluklar ve figürlerle birlikte değerlendirmek gerekir. 19. yüzyılda bu coğrafi bağlamda ulus, “ulusötesiciliğin sınır-aşan doğasına mukabil bir karşıtlık arz etmez; tam tersine, onun tahayyül ve teşekkül sürecinin asli ve kurucu bileşeni olarak belirir”². Balkan ihtilâlciliğini, ne Rusya gibi tek bir güce indirgemek, ne de genel olarak Büyük Güçlerin müdahaleci politikaları gibi devlet merkezli yaklaşımlarla sınırlamak yeterlidir. Bu olguyu karmaşık etkileşim ağları çerçevesinde, çok boyutlu tarihsel eylemler repertuarı bağlamında değerlendirmek gerekir³.

- 1 Konstantina Zanou, *Transnational Patriotism in the Mediterranean 1800-1850: Stammering the Nation*, Oxford University Press, New York 2018, s. 9, 11-12.
- 2 Davide Rodogno-Bernhard Struck-Jakob Vogel, “Introduction”, *Shaping the Transnational Sphere: Experts, Networks and Issues from the 1840s to the 1930s*, Berghahn Books, New York 2015, s. 3.
- 3 19. yüzyılın ikinci yarısındaki bazı diplomatik girişimler dikkate alındığında, Rusya’nın Osmanlı Balkanlarına yönelik politikalarının, Slavlar ve Rumlar arasında seküler Batı tarzı milliyetçiliğin yayılmasını sınırlamayı; bunun yerine kültürel ve dinî unsurları öne çıkaran, Rusya’nın resmî emperyal milliyetçiliğiyle uyumlu bir aidiyet anlayışını güçlendirmeyi hedeflediği de ileri sürülebilir. Denis Vovchenko, *Containing Balkan Nationalism: Imperial Russia and Ottoman Christians, 1856-1914*,

19. yüzyılın ilk yarısında, Akdeniz’i müstakil bir medeniyet havzası olarak yeniden tanımlayan Avrupalı entelektüeller, bölgenin tarihî coğrafyasını muhayyilelerinde yeniden tasarlamakla meşgul olurken Avrupa’nın siyasi haritasının da zayıflayan Osmanlı İmparatorluğu’na doğru genişleyeceğine inanıyorlardı. Bu Avrupa-merkezci tahayyülde Osmanlı İmparatorluğu, milletlerin özgürleşmesinin önündeki başlıca engel olarak görülen siyasi yapısıyla, “köhne” ve “çürümekte” olan bir imparatorluk, hatta “despotizmin numunesi” şeklinde tasvir ediliyordu. Dolayısıyla dönemin hâkim düşüncesine göre siyasi istikrarın ve medeni ilerlemenin ön şartı, bu “arkaik” emperyal yapının tasfiyesi olarak kabul ediliyordu. 1820’lerde İtalyan ve Yunan milletlerinin Akdeniz Havzası’nın geleceğinde Osmanlıların yerini alarak medeniyetin taşıyıcısı olacakları görüşü hâkimdi. Buna karşın Osmanlı İmparatorluğu’nun “tolerans”ı da içeren kendine özgü sisteminde, aslında ulusların ‘liberal gelişimine’ müsait bir zemin olduğunu düşünen de vardı⁴. Bazı tarihçilere göre *Risorgimento*⁵, yalnızca Avusturya İmparatorluğu’na karşı gelişen bir siyasi hareket değildi. Mutlak monarşilere ve “despotik” rejimlere yönelen daha geniş bir ideolojik meydan okumayı temsil ettiğinden, Kırım Savaşı’nda Piyemonte-Sardinya Krallığı Osmanlı Devleti ile aynı ittifak içinde yer almış olsa da imparatorluk bünyesindeki ulusların geleceği *Risorgimento*’nun siyasi hedefleri arasında önemli bir yer tutuyordu⁶.

Kırım Savaşı’nın ardından dünya ekonomisinden uluslararası siyasete kadar uzanan geniş bir alanda köklü dönüşümler yaşandı. Ulaşım ve ticaret ağları genişlerken büyük güçler arasındaki dengeler yeniden şekillendi; sömürgecilik politikaları ise yeni bir ivme kazandı. Sanayinin gelişmesi, demir yolları ile deniz

---

Oxford University Press, New York 2016, s. 330-332.

- 4 İtalyan entelektüel çevrelerinin Osmanlı ve Akdeniz tasavvurları için bk. Maurizio Isabella, “Mediterranean Liberals? Italian Revolutionaries and the Making of a Colonial Sea, ca.1800-1830”, *Mediterranean Diasporas: Politics and Ideas in the Long 19th Century*, ed. Maurizio Isabella-Konstantina Zanou, Bloomsbury Academics, Londra 2016, s. 86-91
- 5 *Risorgimento*, kelime olarak “yeniden canlanma” veya “diriliş” anlamına gelmekle birlikte, 19. yüzyıl İtalyan fikir hayatında; sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik canlanmaya işaret eden ve hürriyet, millet, vatan gibi bir dizi modern politik sözcük dağarcığını, İtalyan birliğinin sağlanması sürecinde bünyesinde toplayan başlıca kanonik kavramlardan biri olarak yer almıştır. Martin Clark, *The Italian Risorgimento*, Pearson Longman, Harlow, 2009, s. 3; İdeolojik ve kanonik analizi için bk. Alberto Mario Banti, *The Nation of the Risorgimento: Kinship, Sanctity, and Honour in the Origins of Unified Italy*, Routledge, New York 2020.
- 6 Maurizio Isabella, “Liberalism and Empires in the Mediterranean: The View-Point of Risorgimento”, *The Risorgimento Revisited: Nationalism and Culture in Nineteenth-Century Italy*, ed. Silvana Patriarca-Lucy Riall, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 234-236.

taşımacılığının yaygınlaşması ve coğrafi engelleri aşan yeni kanalların açılması, dünyanın farklı bölgeleri arasındaki mesafelerin süresini kısalttı. Bu dönüşüm, telgrafın sağladığı iletişim imkânlarıyla birleşince, kıtalar ve ülkeler arasındaki haberleşme ve dolaşım, daha önce benzeri görülmemiş bir hız kazandı. Jules Verne'in 1872 yılında yayımlanan *Seksen Günde Devriale*, 1860'larda yaşanan bu ulaşım ve iletişim devriminin edebî bir simgesi hâline gelmişti. Oysa dönemin basınının da sıkça vurguladığı gibi, aynı yolculuk yalnızca yirmi yıl önce yaklaşık bir yıl sürmekteydi⁷. Bazı tarihçiler 19. yüzyılın ikinci yarısını "erken küreselleşme" dönemi olarak nitelendirir. Telgraf, buharlı gemi ve demiryolunun öncülük ettiği bu dönüşüm, yalnızca ticareti ve ulaşımı değil; matbuatın yaygınlaşmasıyla birlikte fikirlerin ve ideolojilerin dolaşımını da hızlandırdı⁸. Seyahatin artık yalnızca tüccarların, gezginlerin ve diplomatların değil; maceraperest asilerin, göçebe ihtilâlcilerin, gönüllü savaşçıların veya siyasi firarilerin de hayatlarının ayrılmaz bir parçası hâline geldiği bu yeni dünyada, ideolojik hareketlerin sınırları aşan dolaşımı önemli ölçüde kolaylaştı. Mihail Bakunin, mekân ve zaman bakımından dünya tarihinin o zamana kadar tanıklık ettiği en uzun firarına başladığında takvim yaprakları 1861 yılını gösteriyordu⁹.

Kırım Savaşı sonrasındaki Levant'ta ortaya çıkan sosyo-politik hareketleri açıklarken modern tarihyazımının en sık başvurduğu kavramlardan biri ulusöteciliktir. Akdeniz'deki seyahat ve sürgün deneyimleri, başta Enternasyonal olmak üzere birçok ideolojik hareketin Avrupa'ya ve dünyanın diğer bölgelerine yayılmasını mümkün kılan temas ağlarının oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır. Bu ağların temelinde, 19. yüzyıla özgü ulusötesi hareketlilik ile "silahlı gönüllülük" pratiğinin iç içe geçtiği yeni bir ihtilâlcî kültürü bulunuyordu¹⁰. Kırım

7 K.B.Vinogradov, *Mirovaya Politika 60-80-h Godov XIX Veka: Sobitiya i Lyudi*, İzdatelstvo Leningradskogo Universiteta, Leningrad 1991, s. 5.

8 Benedict Anderson, *Under Three Flags: Anarchism and the Anti-Colonial Imagination*, Verso, Londra 2007, s. 3.

9 Paul Avrich, *Anarşist Portreler I*, çev. Osman Ahıncı, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1991, s. 16. Ulaşım ağlarında yaşanan bu gelişmeler, Balkanların Batı Avrupa ve özellikle İtalya Yarımadası ile bağlantılarını önemli ölçüde güçlendirdi. Nitekim Brindisi Limanı'nın İtalya'nın demir yolu ağına bağlanması, Batı Balkanlar ile İtalya arasındaki ulaşımı hızlandırarak insan, mal ve fikir dolaşımını da kolaylaştırdı. Alexander Vezhenkov, "Entangled Geographies of the Balkans: The Boundaries of the Region and the Limits of the Discipline", *Entangled Histories of the Balkans: Vol. 4, Concepts, Approaches, and Self-Representations*, ed. Roumen Daskalov-Diana Mishkova-Tchavdar Marinov-Alexander Vezhenkov, Brill, Leiden 2013, s. 227, 240.

10 Gönüllülerin başka bir ülkenin özgürlüğü için silaha sarılması, yalnızca 19. yüzyıl ihtilâlciliğinin değil, daha sonraki anarşist, sosyalist ve komünist hareketlerin örgütlenme kültürünü de derinden

Savaşı'nın ardından Akdeniz Havzası'nda yayılan bu ulusötesi ihtilâl hareketlerinin en görünür ve etkili siması ise kuşkusuz Giuseppe Garibaldi idi. Garibaldi'nin ruh dünyasına yön veren temel unsurun deniz, hayat hikâyesinin asıl zemininin ise Akdeniz olduğunu ileri süren tarihçilere göre denizcilik deneyimi, onun ideolojik evreninde anlam kazanan ve kaynağını “bütün halkların özgürleşmesi” düşüncesinde bulan bir *ansia di libertà*yı (özgürlük arzusu) beslemişti¹¹. Garibaldi'nin Osmanlı topraklarına ilk kez “misafir” olarak ayak bastığı 1828 yılında, Yunan İsyanı'nın da etkisiyle Fransız İhtilâli'nin rüzgârları Levant kıyılarına çoktan ulaşmıştı. Denizci bir aileden gelen Garibaldi, önce İzmir'de, ardından İstanbul'da İtalyan ihtilâl mültecilerinin kümелendiği çevrelerle temas kurdu; bu diasporada tanıştığı kişiler arasında, ileride 1848 İhtilâllerinin öncüleri arasında yer alacak geleceğin ihtilâlcileri de bulunuyordu¹². Osmanlı topraklarında geçirdiği yıllara ilişkin bilgiler sınırlı olmakla birlikte, 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Pera'daki İtalyan kolonisine dâhil olduğu, ardından 1833 yılında Karadeniz'de bir seyahat gerçekleştirdiği bilinmektedir. Garibaldi'nin Osmanlı kıyılarındaki bu ilk yolculuklarından neredeyse hiç söz etmemesi ise biyografisinin bu dönemine âdeta mitolojik bir nitelik kazandırmıştır¹³.

Fransız İhtilâl Savaşlarının sonunda Akdeniz'in Batı yakasında doğan Carbonari örgütlenmesiyle Osmanlı İmparatorluğu 1860'larda tanışacak olmasına karşın şimdiye kadar bu konuda Osmanlı kaynakları merkezli bir çalışmanın yapılmamış olmadığı dikkat çekmektedir¹⁴. Risorgimento, 1870 yılında Roma'nın ele

---

etkileyen karakteristik ulusötesi eylem biçimlerinden biri hâline geldi. Serena Ganzarolli, “Amilcare Cipriani: un garibaldien en Méditerranée”, *Anarchisme en Méditerranée orientale et occidentale (1860-1920)*, ed. Isabelle Felici-Costantino Paonessa, Atelier de création libertaire, Lyon 2024, s. 26-27.

- 11 Mark Seymour, “Book Review: Garibaldi. Orrizonti mediterranei”, *Journal of Modern Italian Studies*, 15/4, 2010, s. 616.
- 12 Garibaldi'nin hayatında derin izler bırakacak isimlerden biri olan Giuseppe Bidischini (1807-1882) ile İzmir'de tanıştığı anlaşılmaktadır. Nitekim 1820'lerin sonlarından itibaren Mora üzerinden Osmanlı topraklarına geçen bir grup İtalyan siyasi mültecinin İzmir'de örgütlü bir diaspora oluşturduğu bilinmektedir. Garibaldi, Şark'taki siyasi ve toplumsal çevresini bu sürgün Levantenler arasında bulmuştu. Veronica Musardo, *Secret Connections in Constantinople*, Libra Yayınları, İstanbul 2015, s. 49-51.
- 13 Max Gallo, *Garibaldi: La force d'un destin*, Fayard, Paris 1982, s. 57-63.
- 14 Yeri gelmişken belirtmek gerekir ki Garibaldi ve gönüllülerinin Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik faaliyetleri hakkında şimdiye kadar yayımlanmış dört çalışma tespit edilmiştir. Fabio L. Grassi, bu konunun daha derinlemesine bir araştırmayı gerektirdiğine işaret ettiği çalışmasında, konunun önemine ilişkin bazı genel değerlendirmelerde bulunmaktadır. Grassi, “İstanbul'da ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Garibaldi ve Dava Arkadaşları: Güncel Bilgiler, Gelecek Araştırmalar İçin

geçirilmesiyle İtalya açısından tamamlanmış olsa da Garibaldicilik Balkanlardaki ihtilâlciler için ilham kaynağı olmayı sürdürdü¹⁵. Nitekim 1860'lardan 1910'lara kadar Osmanlı Balkanlarında faaliyet gösteren birçok ihtilâlciler grubu, doğrudan veya dolaylı biçimde Garibaldi gönüllüleriyle temas kurmuş; böylece Garibaldi ve Garibaldiciler hareket, bölgedeki ihtilâlciler siyasal kültürünün en etkili referanslarından biri hâline gelmiştir. Bu etkinin en belirgin örneklerinden biri Bulgar ihtilâlciler Grigori Stoykov Rakovski'dir (1821-1867). Çağdaşları tarafından "Bulgaristan'ın Garibaldi'si" olarak anılan Rakovski, yayımladığı *Dunavski Lebed* gazetesinde İtalyan devrimlerine geniş yer ayırmış, Garibaldi ile Mazzini'yi örnek devrimciler olarak sunarak İtalyan ulusal birliği mücadelesinin Balkanlar için de model teşkil etmesi gerektiğini savunmuştur. Rakovski ile sınırlı kalmayan bu hayranlık, Bulgar komitacılarından gençlik örgütlerine kadar uzanan geniş bir çevrede karşılık bulmuş; Lyuben Karavelov gibi isimlerin siyasal biyografileri de Garibaldiciliğin Balkan ihtilâlcileri arasındaki etkisini açık biçimde ortaya koymuştur¹⁶.

İpuçları", *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, çev. Sadriye Güneş, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 17-43. Bir diğer makalede 1860'lardan 1900'lere uzanan bir panorama çizilerek Garibaldicilerin Osmanlı siyasetinin ve diplomasisinin gündemine girdiği 1862-1867 yılları arasında pek değinilmez ve daha ziyade konuyla ilgili bazı arşiv belgeleri üzerinden değerlendirmelerde bulunulur. Hayrettin Pınar, "Osmanlı Topraklarında Macera Arayanlar: Guiseppe Garibaldi ve Gönüllüleri", *Avrupa Tarihinde Türk Eli: Doç. Dr. Güneş Karamuk Armağanı*, ed. Ramazan Acun-Serhat Küçük, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017, s. 221-242. Kallivretakis'in, Girit isyanında Garibaldicilerin rolüne ilişkin bazı tespitlerde bulunduğu makalesi de özellikle gönüllülerinin sayısına odaklanmaktadır. Leonidas F. Kallivretakis, "Les Garibaldiens a l'Insurrection de 1866 en Crete: Le Jeu De Chiffres", *Indipendenza e Unità Nazionale in Italia ed in Grecia, Convegno di studio, Atene 2-7 Ottobre 1985*, Floransa 1987, s. 163-177. Diğer yandan 1875 Balkan krizi sırasında Garibaldicilerin faaliyetlerine ilişkin olarak şu çalışma dikkate değerdir: Eric R. Terzuolo, "Garibaldi in the Balkans 1875-1876", *The International History Review*, 4/1, 1982, s. 111-126.

15 *Risorgimento* için genel olarak bk. Lucy Riall, *Risorgimento: The History of Italy from Napoleon to Nation State*, Palgrave Macmillan, New York 2009.

16 Rusya Hariciye Nezareti Slav masasına Nikolayev'den, T. N. Minkov'un gönderdiği mektup için bk. *Rusya i Bolgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dvijenie, 1856-1876, Dokumenti i Materiali*, Tom II, Bolgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1990, s. 299. "Gençlik, Rakovski'ye Bulgaristan'ın Garibaldi'si olarak bakıyor..." Bu konuda ayrıca bk. Démètre Kossev, "Le Mouvement National Révolutionnaire Bulgare et les Milieux Démocratiques d'Occident Pendant le Troisième Quart du XIX-e Siècle (1850-1876)", *Études historiques à l'occasion du XIe Congrès international des sciences historiques (Stockholm, août 1960)*, Bolgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1960, s. 324-326. Kroumka Charova, "Les Idées et l'Activité Révolutionnaires de Luben Karavelov Pendant Les Années du XIX-e Siècle", *Études historiques à l'occasion du XIIIe Congrès international des sciences historiques (Moscou, août 1970)*, Tome V, Bolgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1970, s. 346.

1860’larda Balkan ihtilâlcileri için Garibaldi, yalnızca bir askerî lider değil, izlenebilecek romantik bir devrimci modeldi. Garibaldiciliğin “romantik asi” kimliği, gönüllülüğe yahut Balkanların kendine özgü siyasi terminolojisiyle *fedailiğe* özel bir anlam yükliyordu. İtalyan ihtilâlciliğinin askerî davranış kodları, toplumsal hiyerarşiyi reddeden söylemi ve şeref ile erkekliği savaş meydanında kazanılan değerler olarak yücelten anlayışı, “Vahşi Avrupa”nın sosyo-politik dokusuyla büyük ölçüde örtüşmekteydi¹⁷. Böyle bir ortamda Orta ve Doğu Avrupalı ihtilâlciler ile Balkanlardaki ayrılıkçı hareketler, ortak düşman olarak gördükleri imparatorluklara karşı karmaşık iş birliği ağları geliştirdiler. Garibaldiciler Macar ve Polonyalı ihtilâlcileri desteklerken, Bulgarlar, Sırp ve Yunanlılar arasında ortak bir ihtilâl cephesini teşvik ediyorlardı. İtalya’daki Garibaldici saflarında Yunan ve Bulgar gönüllülere rastlanması, buna karşılık Bulgar millî hareketi içinde Garibaldicilerin yer alması, 1860’ların Balkan ihtilâlciliğinin ulusal olduğu kadar ulusötesi bir karakter taşıdığını göstermektedir. Bu çalışmada, 19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Balkanlarındaki ihtilâlciler, Garibaldici ağlar merkeze alınarak transnasyonal ve transemperyal bir perspektiften yeniden değerlendirilecektir.

20. Yüzyıldan 19. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı İhtilâlciler: Bir Retrospektif

20. yüzyılın başlarında Balkanlarda Osmanlı hâkimiyetinde kalan son topraklar, yaklaşık yarım yüzyıldır yalnızca yerel ihtilâl komitelerinin değil, aynı zamanda uluslararası ve çok merkezli olduğu gibi Akdeniz ve Avrasya ölçeğinde faaliyet gösteren ihtilâlciler şebekelerinin de mücadele sahası hâline gelmişti. 1904 baharında Makedonya İhtilâl Komitesinin liderlerinden Boris Sarafov’un Roma’ya bir seyahati sırasında görüştüğü Ricciotti Garibaldi’nin desteğiyle Makedonya’yı “özgürleştirmek” adına yeniden “şekavete” başlayacağına dair Yıldız’a ulaşan haberler, Osmanlı Balkanlarındaki ayrılıkçı hareketlerin Büyük Güçler haricindeki dış bağlantılarına ilişkin bazı ipuçları sunuyordu¹⁸. Ricciotti, Tanzimat Dönemi’nde

17 Garibaldi’nin gönüllülerinin kimisi şiddet suçlarından, kimisi genç delikanlılardan, kimisi sürgün ve firarilerden, kimisi düzenli ordulardan ihraç edilmiş yahut istifa etmiş eğitilmiş subaylardan oluşuyordu. Lucy Riall, “Men at War: Masculinity and Military Ideals in the Risorgimento”, *The Risorgimento Revisited*, s. 160. “Vahşi Avrupa” kavramı için bk. Bozidar Jezernik, *Vahşi Avrupa: Batı’da Balkan İmajı*, çev. Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

18 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadâret, Eyâlât-ı Mümtâze Kalemî Belgeleri, Bulgaristan, (A.MTZ.04), 115/22 (05 Safer 1322/ 21 Nisan 1904). Boris Sarafov (1872-1907), “Yüksek Makedonya Komitesinin başkanı ve Bulgar ordusunun eski bir subayı, 1895’teki Melnik isyanının kahramanıydı.” Fikret Adanır, *Makedonya Sorunu, Oluşumu ve 1908’e Kadar Gelişimi*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 156.

olduğu gibi II. Abdülhamid döneminde de Osmanlı siyasi istihbarat ağının yakından takip ettiği ihtilâlciler arasındaydı. Girit isyanlarından başlayarak Makedonya ve Arnavutluk meselelerine kadar imparatorluğun Balkanlardaki en önemli sorunlarına Ricciotti ve Garibaldi gönüllüleri, bir şekilde müdahil olmuş, daha sonra Bulgar komiteleriyle kurdukları temaslar yoluyla Makedonya'da planlanan ihtilâl girişimlerine destek vermeye çalışmışlardı¹⁹.

İttihâd ve Terakkî döneminde de Garibaldicilerin propaganda ve örgütlenme faaliyetleri sürecekti. Nitekim 1911'de Karadağ krizi sırasında gönüllülerin yeniden bölgeye geleceğine ilişkin haberler üzerine Bâbiâli, gerekli tedbirlerin alınmasını gündeme getirdi²⁰. Balkan Savaşları arifesinde imparatorluğun yalnızca yerel silahlı komiteler ve çetelerle değil, bunlarla irtibatlı ulusötesi ihtilâl ağlarıyla da mücadele ettiğini gösteren kayıtlara başka bir örnek de Arnavutluk'un bağımsızlığı için Garibaldicilerin Avrupa kamuoyunda yürüttükleri propaganda, bağımsızlık yanlısı Arnavut komiteleriyle geliştirdikleri iş birliği ve bölgede bir ajitasyon amacıyla yaptıkları yayınlar gösterilebilir²¹. Dolayısıyla Bâbiâli'nin 1910'larda hassasiyetle takip ettiği Garibaldicilerin Şark Meselesi'ne müdahalesi, dönemin konjonktürel siyasi krizlerinin sonucu olmaktan ziyade kökleri 19. yüzyılın ortalarına uzanan uzun süreli bir ulusötesi ihtilâlcî faaliyetin devamı niteliğindedir.

1879'un güz aylarında Atina'dan Elias Stecouli isimli bir ihtilâlcinin Garibaldi'ye yazdığı ve Osmanlılara karşı destek rica ettiği bir mektubuna karşılık Garibaldi, Birleşik İtalya örneğinin Yunanlılara rehberlik etmesi gerektiği koşuluyla taleplerine destek verilebileceğini bildirdi; lakin tıpkı İtalyanlar gibi Yunanlılar da davalarında

19 BOA, Bâbiâli Evrak Odası (BEO), 1731/129808 (27 Cemaziyelahir 1319/11 Ekim 1901); BOA, BEO, 3865/289852 (5 Rebiyyülevvel 1329/ 6 Mart 1911) ve BEO, 3868/ 290058 (13 Rebiyyülevvel 1329/14 Mart 1911). Makedonya'daki yerel ihtilâl komitelerinin gelişimi hakkında bk. Mehmet Hacısalıoğlu, *Jön Türkler v Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, s. 110-128; Gül Tokay, *Makedonya Sorunu: Jön Türk İhtilâlinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayınları, İstanbul 1996, s. 51-71. Lâkin Makedonya meselesi üzerine yapılmış monografilerde, Garibaldicilerin bölgedeki faaliyetlerine genellikle değinilmez.

20 Bâbiâli 1911 baharında İşkodra civarında çıkan olaylara Garibaldicilerin müdahale etmelerini engellemek maksadıyla sahillerde askeri tedbirler alır; BOA, BEO, 3891/291802 (10 Cemaziyellevvel 1329/9 Mayıs 1911) ve BOA, BEO, 3891/291820 (11 Cemaziyellevvel 1329/10 Mayıs 1911). BOA, Hâriciye Nezâreti, Londra Sefâreti (HR.SFR.3...), 636/49 (15 Mayıs 1911). Trieste şebhenderi Necib Efendi'den gelen haberlere göre bin kadar Garibaldici, isyancı Kuzey Arnavutluk Katolikleri (*Malisorlar*) ile birlikte Osmanlı ordularına karşı savaşmak için Karadağ'a geleceklendir. Ancak Osmanlı konsolosluğunun yaptığı tahkikat sonucunda bölgeden böyle bir ihtilâlcî grubun geçiş yaptığı tespit edilememiştir.

21 BOA, Hâriciye Nezâreti, Siyasi (HR.SYS), 137/26 (1e 12 Fêvriyer 1911, Kâzım Bey à Rifaat Pacha).

kendi öz kuvvetlerine dayanmalıydılar; zira aksi hâlde “yoldaşlar”, yani gönüllüler mevcut durumda Yunanlılar için hiçbir şey yapamazlardı²². Bundan yaklaşık bir yıl öncesine gidersek; 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın sonlarında Atina’daki ihtilâl komitesi, yaşlı devrimcinin diğer oğlu Menotti Garibaldi’ye başvurarak, yaklaşan barış kongresi öncesinde bazı avantajlar elde edebilmek için Teselya ve Epir’deki isyanın devam etmesini sağlayacak üç ya da dört bin fedai/gönüllü gönderilmesini istemişti. Menotti, Garibaldici yoldaşlarını Roma’da toplayıp Yunanlıların talebini onlarla müzakere etti. Ancak İngiltere’nin hoşnutsuzluğuna neden olacak bu talebin karşılanmasının kendi çıkarlarına uygun olmayacağına karar verdi ve Yunanların maddi yoksunlukları dolayısıyla da bu meseleye müdahil olmaktan bir fayda beklemiyordu. Garibaldi komitesi, Yunan komitesine yardımlarının Atina hükûmetinin İngiltere ile bu konuda varacağı bir uzlaşmaya bağlı olduğunu ilettiler. Zira Rumeli’deki savaş hâlinde dolaylı olarak gönderilecek İtalyan gönüllüleri Ruslardan korumak amacıyla, Yunanistan’ın bir birlik göndermesi de gerekebilirdi. Hatta Garibaldi, Rusya ile İngiltere’nin karşı karşıya gelmesi durumunda gönüllülerini de İngiltere yanında cepheye yollayabileceğini teklif ettiğinde, İngiliz elçi Sir August Paget’den bir teşekkür ve tekliflerinin Londra’ya iletileceği yanıtını aldı. Ancak Londra’dan net bir yanıt gelmedi²³. Oysa birkaç yıl öncesinde Balkanlarda ihtilâl henüz baş gösterdiğinde “İki Dünyanın Kahramanı” Garibaldi, Balkan halkları arasında adeta bir “uhrevî karakterdi”²⁴.

1876 Mayıs’ında İtalya’da sol hareket iktidara geldikten sonra ülkede Yunan davasına sempatinin daha da arttığı, Rumların yaşadıkları Osmanlı vilâyetlerinde bir ayaklanmayı kıskırtmada bazı Garibaldicilerin Yunan ihtilâlcilere yardım teklif ettikleri günlerde İtalya hükûmeti, Yunanlılar lehine bir inisiyatif almaktan kaçınmış, örgütlü bir Garibaldici seferberliğine ve gönüllülerin Osmanlı topraklarına yönelmesine müsaade etmemişti²⁵. Bu engellemede Osmanlı Hariciyesinin İtalya’da yürüttüğü diplomatik baskının payı olduğu gibi, Balkan krizinden itibaren Arnavutluk konusunda İtalya’nın gizli gündeminin bulunması ve Yunanistan ile bu konuda yaşanabilecek muhtemel sorunlar da etkiliydi. Henüz 1875 yazında Hersek ayaklanması karşısında Osmanlı ordusunun başarıları, İtalyan hükûmetinin de Garibaldiciler konusunda tavrını etkiledi.

22 BOA, HR.SYS, 1712/71, lef 1 (le 2 Septembre 1879, Rome, Turkhan Hüsnü à Savfet Pacha).

23 BOA, HR.SYS, 1712/71, lef 2 (le 14 Mai 1878, Roma, Turkhan Hüsnü à Savfet Pacha).

24 Terzuolo, *age.*, s. 111.

25 Evangelos Kofos, *Greece and the Eastern Question 1875-1878*, Institute For Balkan Studies, Selanik 1975, s. 143-144.

İtalya, Balkanlara Garibaldici müdahaleye karşı Bâbüâli'ye taahhüt verdi ve İtalya Dâhiliye Nezâreti, Hersek'e yönelik herhangi bir Garibaldici ajitasyon olmadığını ileri sürerek, Cenova'da Balkanlara yönelik bir organizasyon oluşturmayı amaçlayan bir komitenin varlığını iddia eden Viyana basınındaki haberleri tekzip ederek Bâbüâli'yi teskin etti. İtalya Hâriciye Nâzırı Isacco Artom'a göre Hersek'te az miktarda bir İtalyan gönüllü komitesi olduğu haberleri bile doğru değildi zira o günlerde ihtiyar devrimci Garibaldi, fiziki olarak düşkün ve hasta olmasının yanında bir de aile felâketinin etkisinde olması nedeniyle böyle bir maceraya atılmayı düşünmüyordu. Lâkin Balkanlardaki isyancılar için bağış kampanyası yaptığı da doğrudur. Diğer yandan oğulları, babaları Garibaldi kadar büyük şöhrete sahip değillerdi ve hükûmetle de uzlaşmışlardı. Kısacası Osmanlı Hariciyesi, Garibaldi ve ailesinin artık Osmanlılar için ciddi bir tehdit oluşturmayacağını düşünmekle birlikte, Hersek isyanına Garibaldi'nin muhtemel müdahalesi yönünde gelen haberleri de ciddiye alıyordu. Bununla birlikte Osmanlı elçisi Karateodori Efendi, İtalya hükûmetinden Garibaldicilerin Hersek isyanına müdahil olmayacakları yönünde taahhütler aldığını yineliyordu²⁶. Lâkin General Garibaldi, Hersek isyanı sürecinde basına verdiği beyanatta yahut yayınlanan mektuplarında Osmanlılara saldırmaktan çekinmemiş ve bütün Osmanlı halklarını isyana çağırmıştır²⁷. İtalya'dan gelen gönüllülerin bir kısmı liman şehirlerinde tutuklandı, silâh ve mühimmatlarına el konuldu, bir kısmı ise gizlice Adriyatik'in karşı kıyısına geçip, isyancılara katılmayı başardı²⁸. İtalya'dan gelenlerin hepsi Garibaldi gönüllülerinden oluşmuyordu, bazıları Panslavist komitelerin mensubuydu²⁹. İşyan uzadıkça da Garibaldi'nin yakın çevresinden, bu hareketin demokrasiye faydası

26 *Ottoman Diplomatic Documents on "The Eastern Question": Balkan Crisis (1875-1878), Part I, From the Bosnian uprising to the war with Serbia and Montenegro, July 1875-June 1876*, haz. Sinan Kuneralp-Gül Tokay, İstanbul: The Isis Press, İstanbul 2013, s. 67-68 (No.66, Carathéodory Effendi à Safvet Pacha, le 3 Septembre 1875), s. 79 (No 85, le 10 Septembre 1875), s. 82 (No. 92, le 13 Septembre 1875), s.107 (No 135, le 29 Septembre 1875), S. 128 (No 168, le 15 Octobre 1875).

27 İsyancıların yayınladıkları beyannamelerde de "Ölümsüz kurtarıcı, İtalya'nın zafer tacı Garibaldi, faal bir şekilde bize yardım edip bastırılmış halkımızın koruyucu babası olmuştur..." şeklinde Garibaldi ve gönüllülerine methiyeler düzüldüğü görülmüştür; Zafer Gölen, *Tanzimat Dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)*, Alter Yayınları, Ankara 2009, s. 157.

28 Kuneralp-Tokay, *age.*, s. 285 (No 392, le 16 Février 1876, Robert Efendi à Aarify Pacha, Trieste), s. 287 (No 396, le 18 Février 1876, Carathéodory à Rachid Pacha, Rome).

29 Bu yıllarda İtalya'da Panslavist ajitasyon hakkında detaylı bilgi için bk. BOA, HR.SYS, 789/7. Bu ayaklanmada Panslavizm'in rolü, daha önce yerli ve yabancı literatürde yeterince ele alınmıştır ve dönemin diplomatik kaynakları da Slavcılığın etkisine vurgu yapmıştır. Mithat Aydın, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Belleten*, C LXIX/S. 256, 2005, s. 921-922.

olmadığına yönelik sesler yükselmeye başlayacak, böylelikle Avrupa'daki Osmanlı Hariciyesinin karşı propagandasına bir meşruiyet sağlanmış olacaktır³⁰.

19. yüzyılın sonundan geriye doğru bakıldığında, Osmanlı topraklarında yaşanan hemen her büyük savaş ve siyasi kriz sırasında Garibaldi ile gönüllerin bir şekilde “Şark Meselesi”ne temas ettikleri ve bu çerçevede Osmanlı ve Avusturya imparatorluklarının birlikte tasfiyesini öngören bir siyasi hedefi benimsedikleri görülmektedir. Nitekim Girit İsyanı sırasında kaleme aldığı 18 Aralık 1866 tarihli “Şark Meselesi”ne dâir mektubu, Garibaldi’nin “despot” ve “baskıcı” olarak nitelendirdiği Osmanlı hükûmetini ortadan kaldırmayı ve imparatorluk bünyesindeki milletlerin “özgürleşmesini” sağlamayı temel hedeflerinden biri olarak gördüğünü ortaya koymaktaydı³¹. Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa’dan gelen kitlesel ihtilâl mültecileriyle esasen 1848 İhtilâlleri sırasında karşılaştı³² ve imparatorluk toprakları ile Levant kıyıları, Avrupa’nın yakın ve uzak periferilerinden gelen sürgünlerin, siyasi mültecilerin ve maceraperest devrimcilerin sığınaklarından biri hâline geldi³³. 1860’ların başında Polonya’da patlak veren karışıklıklar Batı kamuoyunda liberal bir devrim olarak karşılanırken, bu gelişme Balkanlardaki ihtilâl hareketlerini de ideolojik bakımdan etkiledi. Polonyalı ihtilâlcilerin bir kısmı İtalya ve Fransa’ya yönelirken, bir kısmı da Eflâk ve Boğdan üzerinden Osmanlı topraklarına sığındı. Ancak Rusya’nın artan siyasi baskısı ve sınır bölgelerindeki ağır yaşam koşulları, bu mültecileri ya devrimci faaliyetlerin gizli cemiyetler içinde örgütlendiği İtalya ve Fransa’ya ya da Bükreş üzerinden imparatorluğun iç bölgelerine yönelmeye

30 Mesela bk. Kuneralp-Tokay, *age.*, s. 369 (No 510, le 25 Avril 1876, Rome, Carathéodary Efendi à Rachid Pacha, Rome, Réserve).

31 “The Eastern Question”, *The Times*, (7 March 1867). Mektupta Garibaldi, Şark Meselesi’nin çözümünde Avusturya ile Osmanlı İmparatorluklarının kaderini tartışarak, Osmanlı ve Avusturya topraklarında yaşayan farklı milletler, ancak birbirlerini kardeş olarak gördükleri zaman ortak ‘düşmana’ karşı savaşabileceğini vurgulamaktaydı. “Kardeşlik ancak Dervişleri bahçe küreğine ve Katolik papazları çapaya gönderdiğimizde mümkün olabilir” diyor ve kendi nazarında “Tatar ovalarının yerlileri ile Roma’nın güneşli tepelerindeki hemşehrileri arasında bir fark gözetmediğini” vurguluyordu.

32 1830 ve 1831’de Fransa ile Polonya’da patlak veren ihtilâller, Rusya’nın Güney Slavlarına ve Şark Meselesi’ne yönelik politikalarına karşı eleştirel bir yaklaşımın güçlenmesine yol açmış, buna paralel olarak Balkan milletleri de Bâbü’lî’ye karşı mücadelelerinde Fransa ve İngiltere’ye daha fazla yaklaşmaya başlamışlardır. V. İ. Şeremet, “Revolutsiya 1848-1849 gg. i Osmanskaya İmperiya (politika ‘umerennosti i reform’ v Evropeyskoy Turtsii)”, *Balkanskije issledovaniya: Revolyutsii i reformi na Balkanah*, Nauka, Moskova 1994, s. 23.

33 Macar ihtilâlinin bastırılmasıyla bir kısmı başta Bosna ve Bulgaristan olmak üzere Balkanlara kaçan ihtilâlcilerin yerel ahali ile temaslarının sonuçları hakkında bk. Zafer Gölen, *age.*, s. 50-52.

zorladı. Yüzyılın ortalarından itibaren İtalya'da yalnızca Macar ihtilâlciler değil³⁴, Osmanlı karşıtı Yunan ve Slav komiteleri de özellikle Napoli çevresinde örgütlenme imkânı bulmuştu. 1867 Moskova Slav Kongresi'nin toplandığı sırada devam eden Girit İsyanı ise bu ulusötesi ihtilâlcî hareketliliğin en dikkat çekici örneklerinden birini sundu. Osmanlı Balkanlarına sızan ve Moskova Komitesi tarafından gönderilen Rus maceraperest gönüllülerin büyük kısmı ordudan ayrılmış subaylardan oluşuyordu. Bu romantik gönüllüler, Slavlar arasındaki anlaşmazlıkları aşarak daha geniş çaplı bir ihtilâli başlatmayı hedefliyorlardı. Bununla birlikte, Slav ihtilâlciler büyük ölçüde Rusya tarafından yönlendirilirken, *Garibaldi* ile irtibatlı Macar ve Polonyalı ihtilâlciler Rus nüfuzunu sınırlayan farklı bir hat oluşturuyor; bölgeyi, özellikle Fransa merkezli Avrupa liberal kamuoyunun siyasi etki alanına yaklaştırmaya hizmet ediyorlardı³⁵. Slav Yardımlaşma Komitesi'nin³⁶ propaganda nesnesi hâline gelen Bulgarlar da bu ortamda Sultan Abdülaziz'e, Avusturya-Macaristan örneğine benzer şekilde ikili bir monarşi altında özerk bir Bulgar krallığı teklif edeceklerdi³⁷.

Sırbistan Prensliğinin “Balkanların Piemontesi” olarak ön plana çıktığı bu yıllarda bir Balkan Konfederasyonu ve/veya Güney Slav Birliği projesi, İtalyan Birliği'nin ve İtalya'daki devrimci hareketlerin Osmanlı Balkanlarında aşlında en az Slavcılık akımı kadar güçlü bir nüfuza sahip olduğuna işaret eder³⁸. 1860'larda Balkanlardaki ihtilâl hareketlerini, onları ortak bir ihtilâlcî söylemde buluşturan *risorgimento* propagandacılarından bağımsız düşünmemek gerekmektedir. Özellikle 1866 Girit İsyanı, *Garibaldi*'nin dikkatini Papalık meselesine yöneltmesine ve Bâbüâlî'nin Avrupa genelinde yoğun bir önleyici diplomasi yürütmesine rağmen, *Garibaldiciler*

34 1861'de İtalya'daki gelişmeler Memleketeyn'e kaçmış birçok Macar ihtilâlcî için ümit vaat ediyor, birçoğu İstanbul üzerinden İtalya'ya gidiyor veya gitmek istiyordu. The National Archives (TNA), Foreign Office (FO) 195/689 (16 January 1861, Kustendjee, from Sankey to Suter).

35 Barbara Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian national state 1821-1878*, Cambridge University Press, Cambridge 1984, s. 126.

36 Rusya'daki Slav komiteleri hakkında bk. Sergey A. Nikitin, *Slavyanskîe Komîtetî v Rossii v 1858-1876 godah*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskova 1960, s. 130-155.

37 Bulgarların yarı bağımsız bir Bulgar krallığı konusunda Sultan Abdülaziz'e teklifleri hakkında bk. “*Mémoire adressé à Sa Majesté Impériale le Sultan par le Comité secret central bulgare*”, BOA, HR.SYS, 290/7, lef 40; Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères (AMAE), Correspondance politique des Consuls (CPC), (Bucharest, Ibraila), tome 29, folio 244.

38 David MacKenzie, “Serbia as Piedmont and the Yugoslav Idea 1804-1914”, *East European Quarterly*, Vol. 28/2 (1994). Ayrıca “Şarkın Pimontesi Sırbistan” (*le Serbie qui est le Piedmont en Orient*) benzetmesine, diplomatik dökümanlarda da rastlamak mümkündür; bk. BOA, HR.SYS, 1388/1, lef 44 (le 29 Mars 1864, Belgrad, Matady à Aali Pacha).

başta olmak üzere Avrupa'nın farklı bölgelerinden gelen gönüllüler ile çeşitli ihtilâl komitelerinin müdahalesi sonucunda giderek ulusötesi bir ihtilâl hareketi niteliği kazanıyordu³⁹. Balkanlardaki komitecilerin aynı zamanda İtalyan ihtilâlcilerle bağlantılı oldukları da görülür. Sırbistan Knezi Mihail Obrenoviç'in Mazzini ve Garibaldi ile yani *Carbonari* ile ilişkisi esasında 1848'e kadar gidiyordu; 1866'ya gelindiğinde, İtalyan ajanlarla doğrudan iş birliği sağlanamasa da görüşmeler devam ediyordu⁴⁰. 1863 baharında bir Osmanlı jurnalcisinin verdiği bilgiler, İtalyan ihtilâl ajanlarının Sırbistan'da faal olduğunu göstermektedir: “Kragujevac'ta cephaneliğin işlerini yürüten bir İtalyan yüzbaşıyla tanıştım. Bu beyefendiye birkaç ay boyunca Belgrad'daki İtalyan konsolosu eşlik etti. Bu beyefendiyle yaptığımız bir sohbette bize, ‘Sırları çok seviyorum, çünkü birbirimize yardım edeceğimiz ve el ele vereceğimiz zaman gelecek’ dedi. İtalyanların Sırbistan'ın içişlerine gösterdikleri ilgiden, bu silahlanmanın sadece Türkiye'ye değil, aynı zamanda Avusturya hükûmetine de yönelik olduğu anlaşılıyor”⁴¹. Bu yıllarda Garibaldi ve Mazzini'nin bir Balkan Federasyonu projeleri olduğu da biliniyordu⁴². 1860'larda

39 1866 Girit İsyanı, her ne kadar yerel bir ayaklanma olarak başlamış olsa da yabancı ihtilâlciler gönüllülerin doğrudan müdahalesiyle kısa sürede çok uluslu bir devrimci harekete dönüşme eğilimi gösterdi. Yukarıda da belirtildiği üzere, “Balkanların Garibaldi'si” olarak tanınan Rakovski gibi ihtilâlciler, isyanın yalnızca Girit'le sınırlı kalmayıp Balkanlardaki diğer gayrimüslim unsurlar ile komitelerin de katılımıyla geniş çaplı bir devrime dönüşmesi için yoğun çaba harcıyorlardı. Bu süreçte Girit İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren farklı ihtilâl komitelerini aynı hedef etrafında buluşturan topyekûn bir ayaklanmaya dönüştürebilirdi. İ. G. Senkeviç, *Rossiya i Kritskoe Vostanie 1866-1869 gg*, İzdatelstvo Nauka, Moskova 1970, s. 122-123.

40 Garibaldiciler ile Sırp ve diğer Balkan ihtilâlcilerinin ilişkileri hakkında bk. V. Ya. Grosul, *Rossiyskie Revolyutsioneri v Yugo-Vostochnoy Evrope (1859-1874 gg)*, İzdatelstvo Ştiinista, Kişinev 1973, s. 116-117. Sırların ve diğer Balkan ihtilâlcilerin yalnızca Osmanlılara karşı değil, aynı zamanda Habsburglara karşı da mücadele yürüttükleri, dolayısıyla bu ayrılıkçı hareketlerde ihtilâlcilerin iş birliği içinde oldukları görülür. Örneğin Avusturya'ya karşı Macar-İtalyan ittifakını güçlendirmeyi amaçlayan Sırp başvekil İlyâ Garaşanin'in Belgrad'da Sardinya Krallığı konsolosluğunun açılmasını kabul etmesinden sonra İtalyan ajanların Adriyatik ötesindeki faaliyetlerinin daha yoğunlaşması söz konusuydu. 19. yüzyılın ortalarında Doğu Avrupa'daki devrimci hareketlerin düşünsel ve fiili liderlerinden Lehistanlı Prens Czartoryski de bir yandan Macarları Avusturya'ya karşı seferberlikte Sırlar ve Polonyalıları karşı iş birliğine teşvik etmekle uğraşıyordu. Detaylı bilgiler için bk. Dušan T. Bataković, *The Foreign Policy of Serbia (1844-1867)*, Ilija Garašanin's *Načertanje*, Institut des Études Balkaniques, Belgrad 2014, s. 166.

41 BOA, HR.SYS, 1388/1, lef 1 (Matady, le 20 Mai 1863, Belgrade).

42 1848'den sonra Yunanistan'da firar eden ve yaklaşık on beş yıl Balkanlarda farklı milletlerin ortak bir amaç ve iş birliği etrafında örgütlenmesi için çalışan İtalyan ihtilâlciler Canini, Garibaldi'nin Balkanlardaki ihtilâl hareketlerindeki en büyük sıkıntı olarak gördüğü meselenin, “müşterek hareket etme” noktasındaki eksiklik olduğunu vurgulamaktaydı. L. S. Stavrianos, *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, Archon Books, Connecticut 1964, s. 81. Mazzini'nin ise Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik yıkıcı ve Balkanlara yönelik ayrılıkçı

Atina, Belgrad ve Bükreş gibi Balkanların çeşitli şehirlerinde, Garibaldi ve Genç İtalya hareketinin taşıyıcı hücrel örgütlenmeleri olan İtalyan mason locaları da faaldi. Aynı dönemde *Birleşik Sırp Gençliği* (Ujedinjena Omladina Srpska) veya Genç Bulgarlar gibi komitelerin Carbonari'yi örnek almış olmaları dikkat çeker⁴³. 1870'lerde ve özellikle 1876 Osmanlı-Sırbistan-Karadağ Savaşı'nın geçtiği aylarda Garibaldicilerin Sırbistan'da hem Osmanlı hem de Avusturya'ya karşı mücadele ettiği görülecekti⁴⁴.

1860'lara gelinceye kadar, özellikle Bulgaristan başta olmak üzere Balkanların önemli bir bölümünde Risorgimento tipi liberalizm etkisini korumakla birlikte, bu ideolojik yönelim giderek yeni bir içerik kazanmaya başladı. 1850'ler ve 1860'lar boyunca Balkan liberal milliyetçiliği, hedefleri bakımından daha siyasi, yöntemleri bakımından ise belirgin biçimde Mazzinist bir karakter kazandı. Aynı dönemde İtalyan ve Alman millî birlik hareketlerinin seyri, Balkan liberal milliyetçilerinin hem teorik eğilimlerini hem de stratejik tercihlerini derinden etkiledi⁴⁵. Bu ideolojik dönüşüm, örgütlenme biçimlerine de yansdı. 1863 yılında İstanbul'da kurulan İtalyan Şark Locası ile İtalyan Amele Cemiyeti, Ermeniler, Rumlar ve Türkleri aynı çatı altında buluşturan; Garibaldi ile Mazzini'nin temsil ettiği Risorgimento geleneğiyle doğrudan irtibatlı örgütlenmelerdi⁴⁶. Garibaldici gönüllülerin Levant ve Balkanlarda daha görünür hâle gelmesi, bir taraftan İstanbul'da ve Balkan şehirlerinde İtalyan mason locaları ile yarı gizli cemiyetlerin çoğaldığı, diğer taraftan Girit İsyanı'nın patlak verdiği döneme rastlamaktadır. Aynı yıllarda Genç Osmanlıların *Meslek* yahut *İttifâk-ı Hamiyyet* Cemiyeti'nin de Carbonari geleneğinden mülhem bir gizli cemiyet olarak teşekkül etmesi tesadüf değildi⁴⁷. Bununla birlikte Balkanlarda yalnızca

projelerlerini Viyana'daki Osmanlı diplomasisi Bâbüâlî'ye bildirmekteydi. BOA, HR.SYS, 157/63, lef 1 (1c 31 Mars 1869, Halil Bey à Haydar Effendi); BOA, HR.SYS, 157/63, lef 2 (1c 4 Mars 1869, Vienne, Haydar Efendi à Halil Bey).

43 *Birleşik Sırp Gençliği* hareketi 1866 Ağustosunda teşkilatlanmıştır; Traian Stoianovich, "The Pattern of Serbian Intellectual Evolution, 1830-1880", *Comparative Studies in Society and History*, Vol. I/3, 1959, s. 256; *Genç Bulgarlar* için bk. N. N. Çervenkov, *Političeskie Organizatsii Bolgarskogo Natsionalno-Osvoboditelno Dviženija vo Vtoroy Polovine 50-x – 60-e gg. XIX. v.*, Ştiintsa, Kişinev 1982, s. 51-70.

44 Gönüllülerden birinin notları önce İtalyanca olarak yayımlanmış ve Sırpçaya da çevrilmiştir. Bk. Giuseppe Barbanti-Brodano, *Garibaldinci na drini 1876*, Kultura, Belgrad 1958.

45 Diana Mishkova, "Balkan Liberalism: Historical Routes of a Modern Ideology", *Entangled Histories of the Balkans, Vol. 2: Transfers of Political Ideologies and Institutions*, ed. Roumen Daskalov-Diana Mishkova, Brill, Leiden 2014, s. 125.126.

46 Bk. Musardo, *age.*, s. 79, 81.

47 Carbonari ile benzerliği konusunda bk. Burak Onaran, *Détrôner le sultan : deux conjurations à*

İtalyan kaynaklı örgütlenmeler değil, Polonyalı ve Bulgar ihtilâlcı komiteleri de hızla etkinlik kazanmaktaydı. Paris'te siyasi mülteci Polonyalılar tarafından 1866 yılında kurulan *Polonya Mülteci Birliği* (Zjednoczenie Emigracji Polskiej), yeni şubeler açtıkça faaliyet alanını Balkanlara doğru genişletirken, Bükreş'te faaliyete geçen *Gizli Merkezî Bulgar Komitesi* (Taen Tsentralen Bilgarski Komitet) Bulgar millî hareketinin en önemli örgütsel çekirdeğini oluşturuyordu⁴⁸. Varşova Merkez Komitesi'nin öncülük ettiği Polonya ayaklanmasının yankıları da aynı yıllarda Osmanlı Balkanlarına kadar ulaşmıştı. Bütün bu gelişmeler, komitacılığın Balkanlara tekil yerel bir örgütlenme modeli olarak değil; İtalyan, Macar ve Polonyalı ihtilâlcilerin taşıdığı ulusötesi bir siyasi repertuvar olarak girdiğini göstermektedir. 1848 İhtilâlleriyle birlikte yalnızca bir Avrupa meselesi olmaktan çıkarak Osmanlı topraklarına da sirayet eden ihtilâlcî ruh, Tanzimat'ın görece uzlaştırıcı politikaları ve Avrupa devletler sistemindeki denge politikaları sayesinde bir süre kontrol altına alınabilmişti⁴⁹. Ancak yüzyılın ortalarında Risorgimento'nun yarattığı yeni siyasi atmosferle birlikte, 1860'ların başında Osmanlı Balkanları yeniden devrimci hareketliliğin odağı hâline geldi. Nitekim 1861 yılında Epir ve Teselya'yı Osmanlı hâkimiyetinden "kurtarmayı" hedefleyen Yunan komitelerinin Garibaldi onuruna bastırarak başta Korfu olmak üzere birçok merkezden tedavüle soktukları *Garibaldi Marşı*, Akdeniz'den Osmanlı Balkanlarına taşınan Garibaldici siyasi kültürün ilk sembolik tezahürlerinden birini oluşturuyordu⁵⁰.

l'époque des réformes ottomanes:: Kuleli, 1859 et Meslek, 1867, Peeters, Paris 2013, s. 361-367. Genç Osmanlılara mensup entelektüeller arasında Garibaldi imgesine atfen ayrıca bk. Andrew Arsan, "Strange Lives of Ottoman Liberalism: Exile, Patriotism and Constitutionalism in the Thought of Mustafa Fazıl Paşa", *Mediterranean Diasporas: Politics and Ideas in the Long 19th Century*, ed. Maurizio Isabella-Konstantina Zanou, Bloomsbury Academics, Londra 2016, s. 159-160

48 Krumka Šarova, "L'Union des émigrés Polonais (Zep) et les Mouvements de Libération dans les Balkans", *Études balkaniques*, 4, 1973, s. 50-53. İtalya'daki Polonyalı ihtilâl mültecilerinden bazılarının 1866'da Girit isyanıyla birlikte Osmanlı'ya yönelik sempatiilerini sorgulamaya başladıkları görülür. D. Zabunov-N. V. Zuyeva vd., *Bolgaro-Rossiyskie Obşestvenno Politicheskie Svyazi 50-70-e gg. XIX.v.*, Ştiintsa, Kışinev 1986, s. 62-63. 19. yüzyılda gerek Fransız entelektüel etkisine gerekse de Rus politik nüfuzuna açık olan Bükreş, Balkanlarda uluslararası ihtilâlcilerin en önemli örgütlenme ve propaganda merkezlerinin başında gelmekteydi; Mithat, Aydın, "Bükreş'te Komitacılık Faaliyetleri (1860-1916)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal of Modern Turkish History Studies*, C XV/S. 30, İzmir 2015, s. 43.

49 Vitaliy Şeremet'e göre 1848-1849 İhtilâlleri, Bâbüâlî'ye imparatorluğun bekâsının ancak reformları derinleştirmekle mümkün olabileceğini, buna karşın Balkanlardaki Hristiyan ahâliye ise Osmanlı'dan "özgürleşmenin" ancak ihtilâlcî bir mücadele ile ulaşılabilir olduğunu gösterdi. Şeremet, *age.*, s. 39.

50 BOA, HR.SYS, 1955/12 (1861, Corfu). Bk. Ek I. 19. yüzyılda Yunan ihtilâl komitelerinin örgütlenme, idare ve disiplin açısından *Carbonari*'den mühlhem olduğu da bilinmektedir. Theodore

Balkanlarda İhtilâl Senaryoları Karşısında Osmanlı Diplomasisi

1848-1849 İhtilâllerinin ardından Osmanlı Devleti'ne sığınarak askerî hizmet teklif eden siyasi mülteciler arasında Garibaldicilere de rastlanıyordu⁵¹. Bununla birlikte Bâbiâli'nin Risorgimento'yu doğrudan bir güvenlik meselesi olarak algılaması, esasen Kırım Harbi sonrasında gerçekleşti. İtalya Yarımadası'ndan Adriyatik üzerinden Osmanlı Balkanlarına yönelmesi muhtemel ihtilâlcî faaliyetler, özellikle 1850'lerin sonlarından itibaren merkezî idareyi Dalmaçya kıyılarındaki askerî hazırlıkları artırmaya, bölgedeki mülki ve askerî makamları ihtilâlcî sızmalarına karşı sürekli uyarmaya sevk etti⁵². Bâbiâli'ye göre İtalyan devrim ajanlarının Osmanlı kıyılarına çıkması, imparatorluğun toprak bütünlüğünü tehdit edecek daha geniş çaplı bir ayaklanma dalgasını tetikleyebilirdi⁵³. Garibaldi gönüllülerinin Avusturya'ya karşı gayri nizami bir harbe hazırlanması, Osmanlı Devleti açısından yeni bir stratejik tehdit doğurdu. Rusya'nın Balkan Slavlarına yönelik gizli teşebbüslerine karşı zaten hassas bir denge siyaseti izleyen Bâbiâli, bu kez Adriyatik ve Dalmaçya üzerinden gelebilecek ihtilâlcî dalga ihtimalini de dikkate almak zorunda kaldı⁵⁴. 1850'lerin ikinci yarısından itibaren Sardinya Devleti'nin Garibaldi meselesi dolayısıyla Dıraç sahillerine asker çıkarabileceğine dair söylentiler, Osmanlı hariciyesinin de dikkatini çekmişti⁵⁵. Bâbiâli'nin aldığı istihbarata göre askerî bir krizin eşliğinde olan ve Adriyatik'te bir çıkış limanı arayan Karadağ ile Garibaldi arasında bir anlaşma yapılması söz konusuydu.

George Tatsios, *The Megali Idea and the Greek-Turkish War of 1897: The Impact of the Cretan Problem on Greek Irredentism 1866-1897*, Boulder, New York 1984, s. 87

- 51 Örneğin bk. BOA, Nezâret ve Devâir Evrak (A.MKT.NZD) 1/95 (4 Safer 1266/ 20 Aralık 1849). "... General Garibaldi'nin maiyyetinde bulunmuş olan Mıralay Petro iki nefer zabiti ile şeref-i İslâm ile müşerref olmak ve saltanat-ı seniyyenin hidmet-i askeriyesinde istihdâm olunmak emniyyesiyle bu kerre Dersaadet'e gelmiş olduğu..."
- 52 BOA, Hâriciye Nezâreti, Mektûbî Kalemi (HR.MKT) 353/ 104 (12 Rebiülahir 1277/ 28 Ekim 1860); BOA, HR.MKT, 359/38 (24 Cemaziyelevvel 1277/ 8 Aralık 1860). "Sicilya memâlikini istilâ etmiş olan Garibaldi'nin Venedik ve Dalmaçya kıtalarına saldıracığına" yönelik haberler gelmesi üzerine Bâbiâli, Bosna valisi ve mutasarrıflıklara tedbirler alınması için talimatlar verip, Dalmaçya kıyılarına askerî gemiler gönderdi ve devriyelerini sıklaştırdı.
- 53 BOA, HR.MKT, 361/26 (13 Cemaziyelahir 1277/ 27 Aralık 1860). Garibaldicilerden bazılarının Senorin ve Ferik iskeleleri üzerinden Arnavutluk'a sızmaları ve dağlılarla birleşmesinin engellenmesi için Ferik Derviş Paşa'ya talimat verildi.
- 54 1860'ların ortasında Dalmaçya ve Avusturya Slavları arasındaki İtalyan ihtilâlcilere yönelik bir sempatinin var olduğuna dair bk. V.İ.Freydson, *Dalmatsiya v horvatskom natsionalnom vozroždenii XIX. v., K istorii yugoslaviizma i ego neudaçi*, İnstitut Slavyanovedeniya i balkanistiki, Moskova 1997, s. 95-98.
- 55 BOA, HR.MKT, 365/55 (21 Receb 1277/ 2 Şubat 1861).

Garibaldi'nin planı, Osmanlı sahillerine çıkarma yaparak Karadağ kuvvetleriyle birleşmek; ardından Dalmaçya kıyıları ile Macaristan'a ulaşıp Avusturya hâkimiyetindeki bölgeleri ayaklandırmak ve bu suretle Venedik'i hedefleyen siyasi projelerini daha elverişli şartlarda hayata geçirmekti. Karşılığında ise Karadağlıların Kotor bölgesini ele geçirmelerine destek vermesi öngörülyordu⁵⁶. 1861 yılından itibaren İtalya'daki Osmanlı şebhenderlikleri, farklı kaynaklara dayanarak Garibaldicilerin Karadağlılara yardım etmek amacıyla Osmanlı topraklarına ani bir çıkarma düzenleyebileceklerini ve bunu Avusturya'ya karşı başlatılacak daha geniş kapsamlı bir harekâtın başlangıcı olarak tasarladıklarını merkeze rapor ediyordu. Bu haberler İtalyan basınında doğrulanmasa da Osmanlı temsilcilikleri bunları ciddiyetle değerlendirdi⁵⁷. Şebhenderliklerin tavsiyeleri doğrultusunda Dalmaçya kıyıları ile özellikle Avlonya Limanı'na yanaşan gemiler sıkı denetime tabi tutulurken, Akdeniz'den Balkanlara sızabilecek ihtilâlcî gönüllüler karşısında Arnavutluk, Hersek ve Bosna'daki askerî gözetim mekanizmalarının güçlendirilmesi de gündeme geldi⁵⁸. Osmanlı Devleti'nin bu hassasiyetinin temelinde yalnızca Garibaldi'nin muhtemel askerî teşebbüsleri değil, Garibaldiciliğin temsil ettiği yeni ihtilâlcî savaş anlayışı bulunuyordu. Garibaldi'nin gönüllü birlikleri, asker ile sivil arasındaki geleneksel ayrımı büyük ölçüde ortadan kaldıran silahlı yurttaşlardan oluşuyor; askerî sosyoloji açısından savaşın "popüler" ve "demokratik" biçimini temsil ediyordu⁵⁹. Böyle gönüllülüğe dayanan savaşçı modelinin Balkan halkları arasında kahramanlaştırılmış siyasi bir mite dönüşmesi, Bâbîâlî açısından belirli bir askerî harekâttan çok daha büyük bir tehdit, topyekûn bir ayaklanma anlamına gelmekteydi.

1858'den itibaren Osmanlı-Yunan sınırında yoğunlaşan eşkıyalık faaliyetleri ve Atina hükûmetiyle bağlantılı çevrelerin ihtilâlcî projeleri gizlice desteklemesi, Bâbîâlî'yi sınır bölgelerindeki İtalyan ihtilâl ajanlarının faaliyetlerini daha yakından izlemeye sevk etti. Özellikle Epir ve Teselya'da eşkıyalık ile siyasi ihtilâl ajitasyonunun giderek birbirinden ayırt edilemez hâle gelmesi, Osmanlı

56 BOA, HR.SYS, 787/7 (le 29 Novembre 1860, Londres, Musurus à Aali Pacha).

57 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 7-8 (le 13 Novembre, 1861, Mehmed Cemil Bey à Consul General Ottoman à Livourne), (le 19 Octobre 1861, Consulat Général de la Sublime Porte en Toscana, Livourne). Livorno'daki Osmanlı şebhenderliğinden gelen haberlere göre Toskana ahalisi arasında Garibaldi'nin Caprera'dan Osmanlı topraklarına ani bir saldırı yapmak için ayrıldığı dedikoduları dolaşmaktaydı.

58 BOA, HR.MKT, 369/17 (20 Şaban 1277/ 3 Mart 1861).

59 Mesela bk. Adrian Lyttelton, "The Hero and the People", *Risorgimento Revisited*, s. 46.

yönetiminin güvenlik kaygılarını artırırken, İtalya üzerinden Sırbistan ve Karadağ'a yayılabilecek ihtilâlciler hareketlilik de yeni bir tehdit alanı olarak ortaya çıkıyordu. 1860'lara gelindiğinde Bâbiâli'ye bağlı Balkan prenslikleri yalnızca Rus Panslavizmi'nin değil, Risorgimento'nun da etkisi altındaydı. İtalyan birliği mücadelesinden ilham alan Balkan birliği projeleri, Garibaldicilerin bölgede hüsnükabul görmesini kolaylaştırmıştı⁶⁰. Bununla birlikte Belgrad'ın giderek St. Petersburg'un tavsiyelerine daha fazla önem vermesi ve Macarlar ile Sırp ve Hırvatlar arasındaki siyasi anlaşmazlıklar⁶¹, Garibaldi propagandasının Sırbistan'dan ziyade Yunanistan ile Balkanlardaki Rum toplulukları arasında daha elverişli bir zemin bulmasına yol açtı. 1859'da Belgrad ve Bükreş'te Sardinya Konsolosluklarının açılmasından sonra farklı yollarla bölgeye gelen İtalyan ihtilâlciler Balkanlardaki diplomatik ve siyasi gelişmelere daha doğrudan müdahil olmaya başladılar. Garibaldi ile bağlantılı Macar devrimcilerinin Avusturya'ya yönelik harekâtlarını Sırbistan, Karadağ ve Romanya üzerinden planlamaları, Osmanlı topraklarını da ulusötesi ihtilâl örgütlenmelerinin faaliyet sahası hâline getiriyordu⁶². Aynı dönemde Karadağ'da gözlenen hareketlilik de bu kaygıları beslemekteydi. İtalya'daki gelişmelerin Balkanları doğrudan etkileyebileceğini

60 Garibaldicilerin Balkanlardaki faaliyetleri, özellikle de Karadağ ve Yunanistan'ın İtalyan devrimciler konusundaki yaklaşımları Rusya'yı rahatsız etmekteydi. Karadağ ve Yunanistan, İtalyan ve Macar ihtilâlciler arasındaki gizli bağlantılar bir yana, topyekûn bir ayaklanma çıkarmak için Garibaldi'nin bir gönüllü ordusuyla Balkanlara gelmesi ihtimaline, Sırbistan Knezi Mihail'in sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır. Yunanistan ise Karadağ ve Sırbistan'ı bu plana razı etmeye çalışırken Mihail, Şark meselesini İtalyanlarla ilişkilendirmek yerine Rusya'ya dayanmanın daha doğru olacağını düşünmekteydi. Rusya ise kendisini zor duruma düşürecek bir hareketten kaçınarak, Sırbistan'a olgunlaşmamış bir hareketten kaçınmasını tavsiye etmekteydi. Topeyûn bir Balkan ayaklanması için Yunanlılar, İtalyanlara bu dönemde daha yakın durmaktaydılar. Karadağ da İtalyan ve Macar ihtilâlcilerin etkisine açık olduğundan, Yunanistan bu plana iştirâk konusunda Sırbistan'dan daha sıcak davrandı. Bu konuda detaylı olarak bk. Danko Leovac, "The Serbian Question, Russia and Italian Unification (1859-1866)", *Serbian-Italian Relations: History and Modern Times*, ed. Srdan Rudić- Antonello-Biagini, The Institute of History Belgrade-Sapienza University of Rome, Belgrad 2015, s. 19-34.

61 Ayşe Özkan, Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878), IQ Yayınları, İstanbul 2011, s. 93-102.

62 1860 Aralık'ta Belgrad'daki İngiliz konsolos Longworth, 1848 ihtilâllerine benzer bir operasyon olabileceğine işaret ederek, Macaristan'da bir isyanın çok yakın gözüktüğünü belirtmekteydi. Ancak kış ayında başlayabilecek bir ayaklanma, kötü yol şartları ve iletişim imkânlarından dolayı Avusturya ordusunun harekete geçmesini engelleyebilirdi. Bununla birlikte Garibaldi'nin bir taarruzu söz konusu olursa bunun Adriyatik kıyısından bir çıkarma yoluyla sonuçlanacağı ifade edilmekteydi. Bk. TNA. FO. 424/26, s. 2 (14 December 1860, Belgrad, Mr.Longworth to Sir Henry Bulwer, Confidential) (*Correspondence Respecting Disturbances in Herzegovina and Montenegro in 1861-1862*).

öngören Osmanlı Hariciyesi, özellikle 1860'taki Sicilya Seferi'nden itibaren Risorgimento'yu daha yakından takip etmeye başladı ve Garibaldici "eşkıyaların" Doğu Akdeniz'de Memâlik-i Mahrûse'nin toprak bütünlüğünü tehdit edebileceği kanaatine vardı⁶³. Nitekim İtalyan ihtilâlcilerinin Avusturya ve Fransa'ya karşı yürüttükleri mücadele, yalnızca İtalya'da değil, Balkanlarda da İtalya merkezli yeni bir ihtilâlcî cazibe oluştuyordu. 1859 yazından itibaren İtalya kamuoyunda dolaşan bazı değerlendirmelere göre General Durando gibi nüfuzlu isimler, Osmanlı hâkimiyetindeki Yunan nüfusun ve diğer gayrimüslim toplulukların ihtilâl için uygun bir aşamaya ulaştığını ileri sürmekteydiler. Bu değerlendirmeler diplomatik çevrelerde resmen doğrulanmasa da Risorgimento'nun ideolojik etkisinin Yunanistan'a ve Doğu Akdeniz'e uzanacağı kısa süre içinde anlaşılacaktı⁶⁴. 1862 yılının başlarında Sırbistan ve Karadağ'daki gelişmeler hakkında Fransa Sefareti'ni bilgilendiren Seraskerlik, Garibaldici eşkıyaların Adriyatik kıyılarına bir çıkarma yapabilecekleri ihtimalini de gündeme getirmişti⁶⁵.

Garibaldi'nin iş birlikcisi olan Macar ihtilâlcî Stefán (István) Türr⁶⁶, 1860'ta Avusturya'yla savaş durumunda⁶⁷ Dalmaçya, Sırbistan, Hırvatistan ve Macaristan'da

63 Sicilya isyanı ve Garibaldi'nin Sicilya seferi hakkında bu çalışmada ayrıntılı durulmayacağından bu konuda Napoli, Cenova, Torino ve Palermo'daki Osmanlı hariciyesinin detaylı gözlemleri için bk. BOA, HR.SYS, 787/7. Osmanlı diplomatlarının raporlarında Garibaldicilerin henüz bu dönemden itibaren eşkıyalar, çeteler gibi sıfatlar yanında zaman zaman yoldaşlar veya gönüllüler şeklinde de nitelendirildikleri görülmektedir. Diğer yandan 1862'de Garibaldi'nin tutuklanma kararı ve ardından Garibaldi ve yoldaşları için çıkan genel af gibi birçok olay, Osmanlı hariciyesinin yakından takip ettiği konular arasındaydı. Osmanlı hariciyesinin İtalyan Birliği sürecini çok yakından takip ettiğini, neşredilmiş hacimli bir belge koleksiyonu da göstermektedir; Sinan Kunalalp, *L'Empire Ottoman et L'Europe: Documents diplomatiques ottomans sur l'unification italienne*, 2 cilt, Les Editions Isis, İstanbul 2009.

64 BOA, HR.SYS, 1683/1, lef 1 (le 9 Juin 1859, Turin, Confidentielle) Yunanistan Kralı Otto, bu haberleri derhâl İngiliz hükûmetine iletmış ve ayrıca Sardinya hükûmetinden bu yöndeki haberlerle ilgili kesin açıklamalar talep etmiştir. Sardinya-Piemonte Başbakanı Cavour bunların doğru olmadığını, Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkacak bir ihtilâl hareketinin, başka yangınları körükleyeceğine inandıklarını belirtmiştir. General Durando gibi İtalyan birliği hareketinin öncü isimlerinden Osmanlı Hristiyanlarını ayaklanmaya davet etmeye yönelik gelen açıklamalar, şüphesiz Osmanlı topraklarını hedefleyen Yunanistan'daki komiteler üzerinde etkili olacaktır.

65 AMAE, CP Turquie, Vol. 353, folio 122-123 (le 29 Janvier 1862, Pera, Outrey à Moustier).

66 Osmanlı hariciyesinin 1860'larda Balkanlara yönelik komplolarından endişe ettiği isimlerin başında gelen Garibaldici István Türr (1825-1908) hakkında detaylı için bk. Róbert Hermann-András Joó-Kálmán Mészáros-István Seres, *Türkiye'de Kendilerine Sığınma Hakkı Tanınan Macar Mültecilerinin Özyaşamlarından Özetler*, çev. Yılmaz Gülen, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte 2010, s. 73. Türr'ün hayatı, Osmanlı hariciyesinin kendisine duyduğu endişeleri doğrular niteliktedir ve tipik bir maceraperest ihtilâlcinin hayat öyküsüdür.

67 Viyana yönetimi, 1860'larda da Garibaldiciler konusunda sıkı bir takibat yürütmekteydi. BOA,

topyekûn bir ayaklanmanın harekete geçirilmesine yönelik emir almıştı ve bunun üzerine derhâl güney Slav ihtilâlciler yanında Sırbistan ve Karadağ prensleriyle irtibata geçti⁶⁸. Aslında Garibaldi, Karadağ prensine bir ittifak arayışı için temsilciler göndererek Türr'ü, Balkanlara yönelik projelerinde aracı olarak kullanıyor, Sırbistan ve Karadağ'ı ortak bir amaç etrafında hareket etmeye davet ediyordu. Yunanistan hükûmeti ise Yunan komiteleri arasında popüler olan Garibaldi hareketinin kendisi için bir tehdit hâline gelmeyeceğinden her ne kadar emin olmasa da özellikle 1862'den sonra İyonya adaları konusunda Bâbîâli ile yaşadığı sorunlara müdahil olmaktan ve Arnavutluk ile Epir bölgesinde ayaklanma çıkarmak maksadıyla Garibaldiciler ile gizli diplomasiye geçmekten imtina etmiyordu⁶⁹. 1862'de Garibaldi'nin Dalmaçya'ya çıkarma yapacağı dedikodularının yayıldığı günlerde Türr'ün, Durazzo ve Bar'a çıkarma yaptığı söylentileri dolaşmaya başladı. Karadağ'ın İtalyan ihtilâlcilerin faal olduğu Arnavutluk'a tecavüzü, ardından Sırbistan'ın da Karadağ'a destek çıkmasıyla Balkanlarda, yabancı ihtilâlcilerin yerel ayrılıkçılar üzerindeki etkinliğinin artmasına müsait bir zemin oluştu. Şubat 1863'te Torino'daki Garibaldicilerle yakın olan Macar komitesi, kendilerinin Avusturya'ya karşı mücadelesinde destek vermeleri karşılığında Sırlara Osmanlı'ya karşı yardım teklif etmekteydi. Bu ise aslında Balkanlardaki ihtilâl senaryolarının karmaşık ve uluslar ötesi bir kimlik kazanmaya başladığını göstermektedir⁷⁰.

Garibaldi'nin 1860'dan itibaren bir yandan İtalya'nın iç meseleleri ile uğraşırken diğer yandan da Balkan meseleleriyle ilgilendiği görülür. 1861'de Doğu'daki

HR.SYS, 156/10 (le 13 Octobre 1860, Trieste, Cazzaiti à Aali Pacha). Trieste'de Garibaldi komitesinin gönüllü kaydettiği, bazılarının yakalandığı haberleri gelmekteydi ve gözaltına alınanlardan bazıları Avusturya'da Askeri Mahkemede yargılandılar.

68 Grgur Jakšić-Vojislav J. Vučković, *Spolna Politika Srbije za Vlade Kneza Mihaila (Prvi Balkanski Savez)*, Izdaje Istorijski Institut, Beograd 1963, s. 54-55, 88. Diğer yandan Garibaldiciler 1861 Güzünde Karadağ Prensine Balkanlarda genel bir Hristiyan ayaklanması başlatılması mesajı iletmış ve düzenli silah ve cephane yardımı vaatmişti. Gerçekten de bir İtalyan gemisi Arnavutluk sahillerine 300 tüfek ve 4 top nakletmeyi başarmıştı.

69 Arnavut millî kimliğinin oluşumunda İtalyan etkisi için bk. Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Berkay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 129-137; 155-160.

70 Bütün bu süreç için bk. Dimitrije Djordjevic, *Revolutions nationales des peuples balkaniques, 1804-1914*, Institut d'Istoire, Beograd 1965, s. 92. 1863 Baharında Garibaldi'nin müttefiklerinden Türr, Osmanlı topraklarında uydurma bir isimle İtalyan pasaportuyla seyahat ederken görülmektedir. İstanbul'dan Bükreşe giden Türr'ün zaman zaman Balkanlardaki İtalyan diplomatik misyonlarında kaldığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan Türr'ün Macaristan'da bir karışıklık çıkarması için Prens Kuza tarafından da desteklendiği görülür. TNA. FO. 78/ 1747 (25 May 1863, Bucharest, from Mr. Erskine to Sir Henry Bulwer).

komitelere yetkili olarak atadığı ve Napoli komiteleri ile bağlantılı olan Schineder isimli bir ihtilâlcinin entrikalarından ve onun Bükreş ile bağlantısını kuran aracılardan Rusçuk'taki Posta Müdürü Şakir Efendi ile İstanbul'daki Postanede çalışan Çavuş Ali Ağa'yı dahi kullandıklarından haberdar olan Bâbiâli, Garibaldicilerin Osmanlı ülkelerinde yaratabileceği kargaşayı fark etmişlerdi⁷¹. Garibaldi 1861 yılının son günlerinde Cenova'dan Caprera'ya seyahat ederken yanındaki yaver, Yunanistan'dan sürgüne gönderilmiş olan eski bir suikastçıydı. Bir zamanlar Kral Otto'nun yönetimi altında çalışan bu subay, Garibaldi'nin İtalya meselelerini halleder halletmez, kendisine bağlı fedailerıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu aleyhine harekete geçerek imparatorluğun Akdeniz kıyılarından bazı noktalara çıkarma yapma niyetinde olduğunu bazı Garibaldici Yunanlılara itiraf etmişti. Osmanlı hariciyesi, ayaklanma için bahsi geçen noktanın Teselya olma ihtimâlini yüksek görmekteydi; her ne kadar böyle bir teşebbüs, İtalya'nın iç meselelerinin halledilmesinden sonraya bırakılmış olsa da Osmanlı hariciyesi, önceden gerekli önleyici tedbirlerin alınmasını zorunlu gördü⁷². Aynı günlerde General Medici ve General Cosenz gibi Garibaldi'nin emrindeki bazı generallerin komutası altındaki fedailerin Osmanlı ülkelerini istilaya yönelik projeleri de ifşa edilmişti. İsviçre'deki Garibaldici subaylara, meçhul bir sefer için bir ay içinde Cenova'da bulunmalarının emredilmesi üzerine Garibaldici liderlerin yoğun çalışmaları, Torino'daki Osmanlı elçisinin Dalmaçya üzerinden bir ihtilâl dalgasının hazırlandığı hususunda kuşkularını iyice arttırmıştı⁷³.

1862 yılı başlarında İtalya'da Devrimci Parti içinde Sultanın egemenliğindeki ülkelere gönüllülerin bir istilaya başlamasını savunan sesler daha gür çıkmaya başladı. Başta General Medici'nin savunduğu bu proje, devrimci parti içinde bu hususta bir anlaşmazlığın çıkması üzerine ötelenmek zorunda kalmıştı. Garibaldi ve Mazzini yanlısı basın, sürekli Osmanlı aleyhine propaganda yapmakta, Avusturya'nın Venedik'ten feragat etmesi karşılığında bazı Osmanlı vilayetlerinin Avusturya'ya gerekirse zorla devredilmesi suretiyle telafi edilmesi gibi projeleri

71 BOA, Hâriciye Nezâreti, Tercüme Odası (HR.TO), 437/54 (18 Temmuz 1861).

72 BOA, HR.TO, 321/66 (le 7 Decembre 1861, Toscana, Rüstem Bey á Aali Pacha).

73 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 9 (le 12 Decembre 1861, Turin, Rüstem Bey á Aali Pacha, Confidentielle). Bu ifşanın Garibaldici General Bixio tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Rüstem Bey Osmanlı ülkelerine yönelik saldırı haberlerini alır almaz Baron Bettino Ricasoli ile görüştü. Ricasoli ise bu projelerden haberdar olmadığını iddia etmiş olsa bile böyle bir girişime asla müsaade etmeyeceklerini ifade etmiştir. Diğer yandan Rüstem Bey, İtalya'daki Fransa elçisi Vincent Benedetti ile de görüşmüş ve aynı haberleri başka kaynaklardan doğrulattığını İstanbul'a bildirmişti.

ortaya atmaktaydı⁷⁴. Burada Garibaldicilerin asıl hedefleri Venedik'i ele geçirmek amacıyla Macaristan'da Avusturya'ya karşı bir ayaklanma başlatmak ve bunun için de Osmanlı topraklarından bir bölgeyi istila etmekte. Hatta bazı Garibaldici subayların General Medici'nin emirleri doğrultusunda Osmanlı topraklarının istilasına katılmaya hazır oldukları, Osmanlı Hariciyesinin dikkatinden kaçmamaktaydı. General Medici, bu seferi *Provediemento* denilen komiteyle, bir zamanlar Osmanlı'ya sığınıp Osmanlı ordusunda hizmet etmiş Kossuth ve diğer Macar ihtilâlcilerle birlikte gerçekleştirmeye çalışmaktaydı⁷⁵. Bunun üzerine Osmanlı hükûmeti, Adriyatik'teki askerî varlığını takviye yoluna gitti ve bölgeye yeni savaş gemileri gönderdi. İtalya hükûmeti de Bâbîâli'nin Adriyatik'e yeni savaş gemileri göndermesinin nedenini Osmanlı topraklarına yönelik açık bir istila veya çıkarma tehdidi kaygısına bağlamaktaydı. Bununla birlikte Floransa'daki Osmanlı elçisi Rüstem Bey, bu savaş gemilerinin Karadağ ve Sırbistan olayları dolayısıyla bölgede bulunan Ömer Paşa'nın ordusuna asker ve mühimmat takviyesinde bulunmak üzere gönderildiğini ileri sürmüştür. İtalya'da Garibaldicilerin ve diğer komitelerin Osmanlı karşıtı faaliyetlerine karşı tedbir alınmasının olağan karşılanması gerektiğini Rüstem Bey muhataplarına açıkça ifade etti. Yine de Osmanlı topraklarına karşı doğrudan bir saldırı, İtalyan hükûmetinin desteği veya göz yumması olmaksızın pek olası gözükmemekteydi. Rüstem Bey, her ihtimali göz önünde tutarak Adriyatik kıyılarındaki denetimin artırılmasının faydalı olacağını ve Sırbistan, Karadağ ile Yunanistan'daki devrimci komitelerin eş zamanlı bir ayaklanma üzerinde anlaşmak için Paris ve Londra'ya misyonlar gönderdiklerini de Bâbîâli'ye bildirdi⁷⁶. Bu planlara 1848 İhtilâllerinden sonra Osmanlı'ya sığınmış ve Kırım Savaşı'nda da Ruslara karşı Osmanlı yanında savaşmış bazı Macar devrimcilerin de katılmış olmaları, dönemin ulusötesi ve maceraperest politik hareketlerin karakteri göz önüne alındığında, aslında şaşırtıcı değildi. İtalyan hükûmetinin bu yıllarda Roma'ya yürümeyi planlayan Garibaldici devrimci komiteleri ve gönüllüleri İtalya'nın iç meselelerinden ziyade Balkanlarda Avusturyahlara karşı kullanmak için kışkırttığı da bilinen bir husustu⁷⁷.

74 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 10 (le 23 Janvier 1862, Turin, Rüstem Bey á Aali Pacha, Confidentielle)

75 Bu planın en açık ifadesi için bk. BOA, HR.SYS, 788/7, lef 12 (le 20 Novembre 1861, Turin, Rüstem Bey á Aali Pacha, Confidentielle)

76 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 14 (le 13 Février 1862, Turin, Rüstem Bey á Aali Pacha, Confidentielle).

77 James Fentress, *Devrim ve Mafya: Sicilya Topraklarında Ölüm*, çev. Müfit Balabanlılar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 121.

Garibaldi'nin politik eğilimleri ve faaliyetleri de Bâbüâlî'nin önem verdiği bir konuydu. Osmanlı diplomatlarının Garibaldi'nin İtalya'daki her seyahatini, her hareketini izlemek için özel mesai harcadıkları görülür. İtalya'daki Demokratik Partinin diğer bütün ülkelerdeki devrimci partilerle bağının olduğunu hatırlatan Rüstem Bey, İtalyan bakan Ratazzi'nin Osmanlı topraklarına yönelik bir saldırıya izin vermeyeceklerine ilişkin verdiği güvencelere şüpheyle yaklaştığını da her fırsatta dile getirmekteydi. Hatta İtalyan hükûmeti, Garibaldi'nin kendisinin böyle bir projesinin olmadığını düşünmekteydi. Ancak Rüstem Bey'e göre, İtalyan nazır iyi niyetli olsa dahi onun konumu son derece zayıf ve belirsizdi. Üstelik asıl sorun, Garibaldi'nin kamuoyuna verdiği beyanatın, Ratazzi'nin taahhütlerini sürekli yalanlamasıydı⁷⁸.

İtalyan ihtilâl liderinin 1862 baharında hükûmete karşı ayaklanan ihtilâlcilerle birleşmek için Yunanistan'a gideceğine ilişkin haberler⁷⁹, Bâbüâlî'yi özellikle tedirgin ediyordu. Atina'daki Osmanlı elçisi Fotiades Bey, Garibaldi'nin saldırısına karşı tedbirler alınması hususunda Yunan hükûmetiyle anlaşmış olmakla birlikte, hükûmetin mevcut zayıflığı dikkate alındığında, alacağı tedbirlerin yeterli olacağı şüpheliydi ve mesele belli bir noktaya evrildiğinde, imparatorluk sahillerinin Garibaldicilerden korunması hususunda Âli Paşa'nın "bilgeliğine sığınmaktaydı". Fotiades Bey, bu anlamda Pire civarında sürekli olarak bir geminin devriye gezmesini istemekteydi⁸⁰. Atina'dan gelen haberlere göre Garibaldi'nin tek hedefi Yunanistan'da devrim adı altında bir hükûmet darbesi yapmak değildi; aynı zamanda Osmanlı hükûmetine karşı bir ayaklanma başlatmaktı. Bâbüâlî'nin edindiği bilgilere göre Torino'daki Yunan diplomatlar, Garibaldicilerin Yunanistan'a sızmasını engellemek için İtalyan hükûmeti nezdinde girişimde bulunmaktaydı. İtalyan hükûmeti ise Garibaldicilerin gönüllü kayıtlarının takip edildiği ve gönüllülerin Yunanistan'a gitmesinin engellenmesi için gereken

78 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 15 (le 27 Mars 1862, Turin, Rüstem Bey á Aali Pacha, Confidentielle).

79 Arkasında halk desteği olmayan Kral Otto'ya karşı harekete geçen muhalefete Garibaldicilerin destek verdiği, diğer taraftan İtalya Kralı Vittor Emanuel'in ise oğlunu tahta çıkarmak için Garibaldicileri Yunanistan'da kullanmayı düşündüğü hususunda bk. Alfonso Scirocco, *Garibaldi: Citizen of the World*, trans. Allan Cameron, Princeton University Press, Princeton 2007, s. 325.

80 Bâbüâlî bu endişesinde haksız değildi. Nitekim 1862'de Balkanlarda genel bir ayaklanma çıkarmaya yönelik olarak İtalyan-Yunan planının detayları hakkında ayrıca bk. Jakšić-Vučković, *age.*, s. 95-100. Ayrıca bk. BOA, HR.SYS, 788/7, lef 19 (le 9 Avril 1862, Photiades á Aali Pacha). Fotiades'in edindiği İngiltere kaynaklı istihbarata göre Garibaldi, bazı yoldaşlarıyla birlikte Yunanistan'da bir ayaklanma ve ayrıca Osmanlı ülkelerinde ise Bâbüâlî'ye karşı genel bir isyan çıkarmak amacıyla gidecekti. BOA, HR.SYS, 788/7, lef 20 (le 11 Avril 1862, Athènes, Photiades á Aali Pacha, Confidentielle).

tedbirlerin alınacağını taahhüt etmekteydi. İtalya Hariciye Nezareti, Mora'da Nafion'daki ayaklanma dolayısıyla üzüntülerini bildirdiği gibi, bu ayaklanmanın Yunan hükûmetine yönelmesini de güya hayretle karşılamaktaydı. İtalyan hükûmetine ulaşan haberlere göre, bu ayaklanmanın Osmanlı uyruklarını isyan ettirme amacı taşıdığına inanmak için sebepler vardı. Fotiades Bey'e göre, bütün bunlara karşın henüz şimdiye kadar Garibaldi'nin projesini hayata geçirmesini engellemeye ilişkin yeterli tedbir alınmamıştı⁸¹. Garibaldi'nin Yunan ve Osmanlı hükûmetlerine karşı eşgüdümlü bir ayaklanma projesi 1862'de, ötelenmiş olmasına karşın Garibaldicilerin 1861'den itibaren İtalyan ordusuna kabul edilmesiyle⁸², bir kısmı başıboş kalabilecek maceraperest ihtilâlcilerin gruplar hâlinde Adriyatik ve İyon denizinin karşı kıyısına geçebileceğinden dolayı Bâbüâlî'nin endişelenmesi için yeterli gerekçesi vardı. İtalyan devrimcinin Yunanistan'daki isyana yönelik destek mesajlarının yanına Osmanlı'yı da ilâştirmesine karşı Âli Paşa, Bâbüâlî'nin ihtilâlcî hareketlerin tamamına karşı gereken önlemlerin alınması konusunda sınır vilayetlerindeki otoritelere hangi durumlarda nasıl hareket edeceklerine ilişkin talimatların gönderildiğini vurguladı. Fotiades'in isteği doğrultusunda Pire limanına bir vapurun gönderilmesi emri de verilmişti⁸³. Bu endişelere karşın General Durando, İtalya hükûmetinin böyle bir projeyi doğrudan veya dolaylı olarak desteklemeyeceğini taahhüt etmekteydi⁸⁴. Diğer yandan yaşlı devrimcinin hasta olduğu gerekçesiyle zaten gerçekçilikten uzak olduğu görülen bu tür saldırı projelerinin ertelendiği yahut iptal edildiğine ilişkin Osmanlı hariciyesine verilen taahhütler, Bâbüâlî nezdinde pek de inandırıcı bulunmayacaktır. Çünkü Rüstem

81 BOA, HR.SYS, 1683/1, lef 25 (le 17 Avril 1862, Athènes, Photiades à Aali Pacha, Confidentielle).

82 Garibaldicilerin çeşitli yollarla orduya kaydedilmesi veya tasfiyesi, Sicilyateny'in 1860 sonunda alınmasından sonra başlamıştı. Garibaldi, burada iktidarı devrederken Krallık tarafından kendisine teklif edilen para, mülk, ünvan ve düzenli orduda saygın bir konumu reddetmiş, birkaç paket kahve ve bir çuval mısır ile Caprera'ya, evine dönmüştü. Ancak kısa bir süre sonra *Garibaldi*, lağvedilecektir; oysa ki *risorgimento* savaşlarında Piemontelilerden çok daha cesurca ve iyi savaştıkları da bir gerçektir. Garibaldi 1862'de Roma'yı almak için yeni bir girişimde bulundu. Bu amaçla Sicilya'ya giden Garibaldi, 3000 adam toplayıp, Calabria'ya geçti. Burada hükûmet tarafından gözaltına alınmasına karşın ardından serbest bırakıldı ve 1864'te Londra'ya gidene kadar zamanının önemli bir kısmını Caprera'da geçirdi. Ciro Paoletti, *A Military History of Italy*, Preager Security International, Connecticut 2008, s. 115-116; David Gilmour, *The Pursuit of Italy: A History of a Land, its Regions and their Peoples*, Penguin Books, Londra 2011, s. 200.

83 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 18 (le 16 Avril 1862, Aali Pacha à Photiades Bey).

84 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 23, 24 (le 19 Avril 1862, le 28 Avril 1862, Aali Pacha à Photiades Bey); lef 25 (le 22 Avril 1862, Turin, Rüstem Bey à Aali Pacha). Garibaldi'nin maiyetinde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluklarını hedefleyen bir saldırıya liderlik etmesini isteyenler vardı ancak daha sonra bu projelerin gerçekçi olmadığı görüldü ve iptal edildi.

Bey, Garibaldi'nin Yunanistan ve Osmanlı'ya saldırı projesinin hâlâ tamamen rafa kaldırılmadığını düşünmekteydi. Üstelik İngiliz hariciye kanallarından sık sık gelen istihbarat da Garibaldicilerin Yunanistan'daki devrim sürecini desteklemek ve Osmanlı topraklarında ayaklanmalar çıkarmak niyetiyle saldırı projelerine ilişkin hazırlıklar yapıldığını doğrulamaktaydı. Bu arada Rüstem Bey, İtalyan hükûmetine, taahhütlerini uygulamaları yönünde baskı yapmaya devam etti ve İtalya'daki Britanya elçisi James Hudson'un desteğini elde etti. Diğer yandan Bâbîâlî'ye de bazı tedbirler almak; Hersek'teki isyanı bir an önce bastırıp sükûneti sağlamak gerektiğini bildirdi. Nitekim Balkanlarda sükûnetin sağlanması, isyanın gerekçelerini ortadan kaldıracığından İtalya'daki devrimci mahfillerin projelerini de boşa çıkaracak önemli bir adım olurdu⁸⁵.

Diğer yandan Arnavutluk meselesi, bu yıllarda İtalya'da Garibaldiciler ile iş birliği hâlinde çalışan Yunan-Slav komitelerinin gündemlerinden birini oluşturmaktaydı. Bâbîâlî'nin Napoli şehbenderliğinden gelen haberler, 1862 başında Arnavutluk'u hedef alan ve Napoli'de faaliyet gösteren Yunan-Slav komitesi öncülüğünde bir devrimci entrika planladığını açıkça ortaya koymaktaydı. Arnavutluk'a bir sefer hazırlığı yapan Napoli'deki Yunan-Slav komitesi, Sieur Constaino Lombardi isimli, uzun yıllar önce Kefalonya'dan göç etmiş zengin bir Venedikli tarafından finanse edilmekteydi. Komite, İtalya'nın Kalabriya, Basilicata ve Pouilles bölgelerindeki Yunan-Arnavut kolonilerine, 1862 baharında Arnavutluk ve Makedonya'da bir ayaklanma çıkarmak için para ve gönüllü talep eden bildiriler dağıtmaktaydı. Özellikle bu, Garibaldi'nin seferini takip eden Napolili Yunan ve Arnavutlara gönderilmişti. Napoli şehbenderinin gönderdiği rapordan, İtalya'daki Yunan ve Arnavut komitesinin Garibaldiciler ile iş birliği hâlinde çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu komitenin teşvikiyle Piomenteli üç mühendis subay bulunup tüccar kılığında Makedonya ve Arnavutluk'taki yolların durumunu incelemek için gönderilmiş, ayaklanmanın merkezi ise Manastır olarak seçilmişti. Bâbîâlî'ye ulaşan bilgilere göre Yunan-Slav komitesinin General Wetter'in idaresindeki Macar Komitesi ile artık ilişkisi yoktu. Macar General György Klapka, 1861 ilkbaharında İstanbul'dan dönüşünde o sırada tasarlanan bir ayaklanmayı örgütlemek konusunda

85 İngiliz diplomasinin İtalya'da Garibaldi'ye karşı Osmanlı'ya verdiği destek hususunda bk. BOA, HR.SYS, 788/7, lef 26 (le 22 Avril 1862, Turin, Rüstem Bey à Aali Pacha, Confidentielle. Hudson, ayrıca Cenova'da Garibaldicilerin Osmanlı ve Yunanistan saldırısı için gönüllü kaydettiklerine ilişkin haberleri de İtalyan hükûmeti nezdinden yakından takip etmekteydi. İtalyan hükûmet temsilcileri ise bu gönüllülerin Osmanlı veya Yunanistan topraklarında değil, Napoli'deki eşkıyalara karşı kullanılmak üzere planlandığını, başka hiçbir gizli amaçlarının bulunmadığını ileri süreceklerdir.

Macar komitesi ile anlaşamamıştı. Öyle anlaşıyor ki İtalya'daki Macar komitesi⁸⁶ ile Yunan-Slav komitesinin bir dönem Balkan ayaklanması konusunda irtibatları söz konusuydu. İtalyanca ve Yunanca kaleme alınmış olan bildirinin bir nüshası, Bâbîâlî'ye Napoli'den gönderildi⁸⁷.

Napoli'de Garibaldiciler ile yakın ilişkisi bulunan Yunan-Slav Komitesi hakkında soruşturma yapan Osmanlı hariciyesi, Arnavutluk kıyılarına İtalya'dan esecek bir ihtilâl rüzgarına karşı Bâbîâlî'yi önleyici tedbirler almaya sevk etti. Bu ise komitenin uyanmasına yol açmış, Napoli'deki Osmanlı temsilcisinin komitenin kumpas planlarıyla ilgili detaylı bilgiler edinmesinin de önüne geçmişti. Buna karşın komite, bazı casuslarını ihtilâlde kullanılmak üzere savaşı devşirmek göreviyle Kalabriya bölgesine göndermiştir. Diğer yandan komitenin böyle bir teşebbüs için gerekli miktarda parası olmadığı da Napoli'deki Osmanlı diplomatı Blacque Bey tarafından bilinmekteydi. Londra, Manchester ve Liverpool'daki Yunan tüccarın “vatanperverliğine” başvuran komitenin onlardan ret yanıtı alması, cesaretini kırdı. 9 Mart'ta Cenova'da bütün komitelerin katıldığı bir toplantı düzenlemeyi ümit etmekte olan hareketin liderlerinin, Mazzini'nin başkanlığında bir üst komite oluşturdukları ve yeni bir saldırı tasarladıkları anlaşıyordu. Dolayısıyla İtalya'daki Yunan-Slav komitelerinin, Garibaldi yanında Mazzini'yi de Balkan ve Yunan meselelerinde birlikte hareket etmeye çağırdıkları görülmekteydi; İtalyan devrimci lider de buna fazlasıyla hevesliydi. Blacque Bey, Calabus ve Poullie'deki Arnavut kolonilerinde, Osmanlı'nın Adriyatik kıyılarını hedefleyen böyle bir saldırıyı üstlenebilecek ölçüde bir cesaretinin olup olmadığından emin değildi. Zira Yunan-Slav komitesinin yayınladığı beyannameler, İtalya'daki Arnavutlar üzerinde bir

86 1859'da Macar kamuoyu, Avusturya'ya karşı savaş hazırlıklarının bir parçası olarak kurulmuş olan İtalya'daki Macar lejyonu ve Torino'daki Macar Milli Direktuarı; Kossuth, Teleki ve Klapka'nın katılımıyla mülteci birliğinin Macar topraklarına ayak basacağı günü beklemeye başlamışlardı. Kossuth başta olmak Macar ihtilâl mültecileri, III. Napoléon ile yaptıkları müzakerelerde belli bir başarı elde edemeyince İtalyan ihtilâlcilere bu süreçte daha fazla ümit bağlamışlardı. Sardinya-Piemonte Başbakanı Camillio Benso Cavour ile yapılan müzakerelerden sonra İtalya'nın Macarlara desteği, resmî bir nitelik kazanarak bir ittifâka dönüşmüştü. İtalya hükûmeti, Macarlara Dalmasya kıyıları üzerinden askerî destek ve maddi yardım vaadinde dahi bulunmuştur ancak 1861'de Cavour'un ölümüyle birlikte resmî İtalyan siyaseti, Avusturya'ya karşı doğrudan bir savaşı tercih etmeyecekti. 1866'da Avusturya'ya karşı Prusya ve İtalya'nın başlatacağı savaştan sonra General Klapka'nın liderliğindeki küçük bir Macar birliği, Prusya ordusunun peşinden Macaristan'a doğru ilerleyecek olsa da daha sonra yine Prusya'nın ilgisizliği nedeniyle geri dönmek zorunda kalacaklardır. Ágnes Deák, *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849-1867*, trans. Matthew Caples, East European Monographs, Boulder 2008, s. 437-438.

87 BOA, HR.SYS, 787/4, lef 5 (le 13 Janvier 1862, Naples, Blacque á Aali Pacha). Bildiri için bk. Ek 2. (Belgenin katalog numarası 787/4 olmakla birlikte belgenin altında 787/1 kaydı vardır).

heyecan uyandırmamaktaydı. Osmanlı şehbenderinin Arnavut kolonilerinin yaşadığı mahallerden edindiği haberler; bu insanların savaşçı hırsların avı olmaktan uzak olduklarını doğrulamaktaydı⁸⁸. Anlaşılan o ki İtalya'da Balkan politikaları konusunda Garibaldiciler ile ortak hareket etmeye çalışan Yunan-Slav komiteleri, yarımadadaki Arnavutları da Adriyatik ötesi ihtilâlcı saldırıya ikna etmeye çalışmalarına rağmen, bunda pek de başarılı olamıyorlardı. Napoli merkezli bir Yunan-Arnavut komitesinin Arnavutluk'ta ayaklanma çıkarmak için örgütlendiği haberleri ve komitenin yayınladığı beyanname Yunanistan'da bir sansasyon yarattı. Atina'daki İtalyan elçi Kont Mamiani'ye göre ise İtalya'daki son savaşta rol almış gönüllülerin kurduğu bu örgütün Osmanlı'yı hedef alan gizli bağlantıları yoktu; aksine bu gönüllülerden bazı subayların Balkanlardaki faaliyetleri, Avusturya'ya karşı bir harekât için Macaristan'a destek amacı taşıyordu⁸⁹. Sorunu doğrudan Avusturya ile ilişkilendiren İtalyan hükûmeti, yarımadada Osmanlı karşıtı faaliyet gösteren gizli komitelerin varlığının üstünü örtmeye çalışıyordu. Buna karşın Avusturya'ya yönelik olası bir Garibaldici çıkarmasının öncelikle Hersek ve Karadağ başta olmak üzere Osmanlı topraklarını etkilemesi ise kaçınılmaz gibi görünüyordu⁹⁰.

Atina'da diplomatik mahfillerde Yunan-İtalyan komitelerinin bu dönemdeki faaliyetleriyle ilgili dolaşan haberlere bakılırsa İtalya kralının hususi sekreteri olan ve bir süredir Atina'da bulunan Benza isimli bir İtalyan'ın söylem ve tutumu, Yunan hükûmeti nezdindeki gizli görevi, Atina'daki Osmanlı elçiliğinin şüphelenmesine neden olmuştu. Benza, Nafliion'daki isyancılar ile Garibaldiciler arasında sağlanan uzlaşma konusunda hükûmetin şüphelerini gidermek maksadıyla gelmiş olan Garibaldi Komitesi'nin bir mensubuydu. Osmanlı açısından önemli olan husus onun diğer bir amacıydı: Teselya ve Epir'deki Hristiyan tebaanın ayaklanmasına yönelik müşterek bir amaç birliği zemini oluşturmak maksadıyla Kral Otto'nun bakanları ile gizli bir müzakereye girişmek. Atina'daki İtalyan diplomatik misyonu, Osmanlı elçisinin bu yöndeki tahkikatının aksine bilgi vermiş olmakla birlikte, Garibaldiciler ile Yunan komiteciler arasındaki bazı gizli görüşmelerin İtalyan hükûmetinin bilgisi dâhilinde yürütüldüğüne ilişkin haberlerin ciddiye alınması gerekmektedir. Gelen haberlere göre ülkesinin askerî organizasyonu, ulusal güvenliği ve kalkınması konusundaki iyi niyetleri münasebetiyle Kral, General Gari-

88 BOA, HR.SYS, 787/4 lef 2 (le 17 Fevrier 1862, Naples, Blacque Bey á Aali Pacha).

89 BOA, HR.SYS, 787/4, lef 3 (le 13 Fevrier 1862, Athènes, Photiades Bey à Aali Pacha, Particulière).

90 AMAE.CP Turquie, Vol. 353, folio 176, (à Marquis de Moustier, le 14 Février 1862).

baldi'ye teşekkürlerini dahi iletmişti gibi, Yunan bakanlar, Garibaldi'ye yönelik ortak bir mektup dahi kaleme almışlardı. Bu zat daha sonra İstanbul'daki Yunan-İtalyan komitesi ile anlaşmak için Osmanlı topraklarına geçmiştir. Osmanlı elçisi Fotiades Efendi'nin uyardığına göre İstanbul'da bazı kumpaslar olabildi; mevcut Yunan hükûmeti ile İstanbul Rumları arasında gönüllü kaydı hususunda bir uzlaşma olması muhtemeldi⁹¹. Bâbîâli, Yunanistan'daki Garibaldici ajanların Osmanlı aleyhine faaliyetlerini engelleyebilmek yolunda Atina hükûmetine İngiliz diplomasisi aracılığıyla da baskı yapmayı denedi. İtalya'daki Osmanlı temsilcilikleri de bu dönemde, İtalyan ihtilâl komiteleri mensuplarının ve onların iş birlikçisi bazı Macar ihtilâlcilerin pasaportlarına Osmanlı topraklarına geçiş vizesi vermemeleri konusunda da uyarıldı. Diğer yandan Bâbîâli'nin kendi makamlarına gönderdiği emirler doğrultusunda İtalyan ihtilâlcilerin Osmanlı limanları ve sahillerinden geçişi engellendi; Karadağ iskelelerinden de reddedilmeleri durumunda bu şahısları taşıyan gemiler, geri dönmek zorunda kalacaklardı. Aynı şekilde Malta, İyonya adaları ve Yunanistan'daki Osmanlı konsoloslukları da şüpheli kategorisindekilere vize vermemek konusunda dikkatli davranmaya zorlandılar zira Garibaldici Macarların ve İtalya'daki Panslavist örgütlerin bu dönemde Balkanlara geçmek istedikleri bilinmekteydi. Osmanlı hariciyesi, sıkı tedbirler yoluyla İtalya'dan Osmanlı topraklarına ihtilâlcı sızmaları engellemeyi kısmen başaramıştı.

Sonuç

31 Temmuz 1862'de *Diritto* gazetesinde Garibaldi imzasıyla yayımlanan ve Osmanlı tabiiyetindeki Slavları meşrû hükümdarlarına karşı topyekûn ayaklanmaya çağıran, ayrıca Sırbistan ile Karadağ'a İtalya'dan destek ve iş birliği vaat eden beyanname, Osmanlı diplomasisini derhâl harekete geçirdi⁹². Floransa sefiri Rüstem Bey, söz konusu metni “dost ve müttefik bir devlete karşı açık bir saldırı” olarak nitelendirerek gazetenin toplatılması için hukuki girişimlerde bulundu. Ona göre Kırım Harbi'nden beri müttefik kabul edilen bir devlete yönelik böylesine

91 BOA, HR.SYS, 1683/1, lef 26 (le 22 Mai 1862, Athènes, Photiades à Aali Pacha, Particulière et Confidentielle). 1862 baharında Yunanistan'da İtalyan gizli komitesi arasında dikkat çeken bir diğer isim de Benza'nınkine benzer bir gizli misyonla gelmiş olan Lombardo'ydu. Osmanlı hükûmeti, İngiltere vasıtasıyla Yunanistan'ın bu tür gizli örgütlenmelerin yaratabileceği tehlikeleri anlayacağını ve taahhütlerine riayet edeceğini ümit etmekteydi. Nitekim İtalyan gizli komitelerinin Yunanistan'daki faaliyet alanlarının çeperleri, İstanbul Rumlarına kadar uzanmaktaydı. Osmanlı hükûmetinin Yunan-İtalyan-Macar komitelerinin müşterek düşmanca projelerine karşı yine İngiliz desteğini de elde etmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. BOA, HR.SYS, 787/5, lef 11 (le 14 Août 1862, Londres, Musurus Bey à Aali Pacha, Confidentielle).

92 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 38, (le 3 Août 1862, Turin, Rustem Bey à Aali Pacha).

açık bir ihtilâl çağrısının cezasız bırakılması, yalnızca Garibaldi'nin hukukun sınırlarını aşması değil, aynı zamanda İtalyan hükûmetinin kayıtsızlığı anlamına da geliyordu. Başbakan Rattazzi, elçiyi adli makamlar nezdinde resmî girişimde bulunmaya yönlendirirken, General Durando hükûmetin gelişmeleri yakından takip ettiğini belirterek diplomatik gerilimi düşürmeye çalıştı. Rüstem Bey, İtalyan hukukunun Garibaldici yayınlar karşısında etkili bir yaptırım uygulanmasına elverişli olmadığı kanaatindeydi⁹³. Nitekim İtalyan hukukçu ve politikacı Luigi Amedeo Melegari de, söz konusu beyannamenin mevcut basın mevzuatı çerçevesinde cezalandırılmasının hukuki bakımdan son derece güç olduğunu, açılacak bir davanın ise “büyük bir gürültü kopararak” gazeteyi daha da görünür kılmaktan başka bir sonuç doğurmayacağını düşünüyordu⁹⁴. Bu şartlar altında Osmanlı Hariciyesi, meselenin hukuki yollarla çözülemeyeceğini kısa sürede kavrayarak diplomatik ve siyasi baskıyı artırmayı tercih edecekti. Rüstem Bey, General Durando'ya İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti eden devletlerden biri olduğunu hatırlatarak Garibaldici propagandanın engellenmesini talep etti. Ayrıca İtalyan Ceza Kanunu'nun 174. maddesine dayanarak dost bir devlete karşı isyana teşvik suçunun cezalandırılması gerektiğini savundu⁹⁵. Âli Paşa ise İtalya'dan yalnızca bu tür yayınlara karşı tedbir alınmasını değil, Garibaldicilerle bağlantılı gönüllülerin, özellikle de Macar ihtilâlcilerinin Osmanlı topraklarına yönelik geçişlerinin de önlenmesini beklediğini, bu teşebbüslerin Bâbîâli tarafından engelleneceğini açıkça beyan etti⁹⁶.

Ancak Osmanlı diplomasisinin bütün teşebbüslerine rağmen, 1860'ların ilerleyen yıllarında Akdeniz üzerinden Osmanlı topraklarına gönüllü ihtilâlcî akışı engellenemedi. Nitekim 1866'da başlayan Girit İsyanı, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki uluslararası ve ulusötesi ihtilâl hareketlerini incelemek bakımından adeta bir laboratuvar işlevi görecekti. Avrupa'nın farklı ülkelerinden gelen gönüllüler ya doğrudan adaya ulaştı ya da bu amaçla Balkanlar üzerinden harekete geçti. Bunların bir kısmı Avrupa ordularından ayrılmış profesyonel subay ve askerlerden, bir kısmı ise paramiliter komitelerde yetişmiş; liberal milliyetçilikten erken sosyalizme uzanan farklı ideolojik çevrelerden gelen hatta bazıları 1848 sonrasında Osmanlı ordusunda görev yapmış maceraperest ihtilâl

93 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 37, (1e 1 Août 1862, Turin, Rustem Bey à Aali Pacha).

94 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 41, (1e 10 Août 1862, Turin, Melegari à Rüstem Bey).

95 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 42, (1e 14 Août 1862, Turin, Rustem Bey à Général Durando).

96 BOA, HR.SYS, 788/7, lef 36, (1e 27 Août 1862, Turin, Aali Pacha à Caradja Bey).

ajanlarından oluşuyordu. Bununla birlikte, sahada belirleyici olan unsur ideolojik aidiyetlerden ziyade askerî gönüllülük kültürü ve ihtilâlcilik kültürüydü. Girit İsyanı boyunca Osmanlı Hariciyesi'nin önceliklerinden biri, İtalya'da faaliyet gösteren Garibaldici komitelerin gönüllü toplama, silah ve mühimmatı sevkiyatı faaliyetlerini engellemek olacaktı⁹⁷. Her ne kadar Garibaldi'nin bizzat adaya geleceği yönündeki beklentiler uzun süre kamuoyunu meşgul edecek olsa da, Yunan davasına duyduğu sempatiye rağmen Garibaldi, Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan bir teşebbüste bulunmaktan kaçınacak; hatta isyana katılmak üzere Yunanistan'a giden oğlu Ricciotti'ye, İtalya'ya derhâl dönmelerini emreden sert bir mektup gönderecekti. Aynı dönemde İtalyan hükûmeti de Osmanlı diplomasisinin girişimlerini dikkate alarak gönüllü hareketine açık destek vermekten kaçınmaya kaçınacaktı⁹⁸.

Bütün bu gelişmeler sırasında Osmanlı Hariciyesi, Avrupa ve Balkanlarda Garibaldi ve Garibaldicilikle bağlantılı ihtilâl komitelerini yakından izlemeyi sürdürdü. Bu takip faaliyetleri yalnızca Bâbüâlî'nin sınırlara yönelik güvenlik politikalarını değil, sınır ötesi yürüttüğü siyasi istihbarat kapasitesini de önemli ölçüde geliştirdi. Görünen o ki Fuad ve Âli Paşalar, özellikle İtalya başta olmak üzere Avrupa'daki ihtilâlcî çevrelerden sağlanan bilgiler sayesinde etkin bir politik istihbarat ağı oluşturmayı başarmışlardı⁹⁹.

Garibaldicilik, Osmanlı İmparatorluğu'nda etkili olan ulusötesi ihtilâlcî hareketlerin en önemli bileşenlerinden biri olarak yalnızca Balkan milliyetçiliğinin dönüşümünü etkilemekle kalmamış; aynı zamanda daha sonraki siyasi ve ideolojik hareketlerin benimsediği paramiliter ve komitacı örgütlenme modellerinin şekillenmesinde de dikkate değer bir ilham kaynağı olmuştur. Kırım Savaşı'nın ardından liberal milliyetçi fikirlerin Balkanlara taşınmasında katalizör işlevi gören bu hareket, Mazzini çizgisindeki *Genç Avrupa* düşüncesinin ideolojik kodlarını da bölgeye aktarmıştır. Ne var ki Bâbüâlî'nin karşı karşıya kaldığı ulusötesi ihtilâlcî ağlar yalnızca Osmanlı coğrafyasını hedef almıyordu. 1860'larda Alexander Herzen önderliğindeki Çarlık karşıtı Rus devrimcilerin Mazzini ve Garibaldi ile kurdukları

97 BOA, HR.SYS, 480/1, lef 152 (le 16 Janvier 1867, Florence, Particulière).

98 BOA, HR.SYS, 525/13, lef 3, (le 6 Mars 1867, Florence, Rüstem Bey à Fuad Pacha).

99 BOA, HR.SFR.3..., 88/20, (le 24 Mai 1864); BOA, HR.MKT, 452/38 (6 Eylül 1863) 1860'ların ilk yarısında Âli Paşa'ya bağlı olarak Avrupa ve Balkanlardaki Osmanlı karşıtı ihtilâl hareketlerin takibi için kurulan "gizli polis teşkilatı"nın (zabıta-yı hafiye) *l'organisation de la Police secrète*) faal olduğu ülkelerden biri de İtalya'ydı ve teşkilata başvuran Sicilyalı Prima örneğinde olduğu gibi, Polonyalıları yanında İtalyan ajanlar da istihdâm ediliyordu.

yakın ilişkiler, Herzen hizbini Doğu Avrupa'daki Slav ve Batı Avrupa'daki İtalyan ihtilâlciler arasında önemli bir irtibat noktasına dönüştürmüş; bu durum Rusya Hariciyesini de Balkanlardaki liberal milliyetçi hareketleri yakından izlemeye ve yönlendirmeye sevk etmiştir. 1862 yılında Mikhail Bakunin Rusya, Polonya ve Slav dünyasının ötesine taşan genel bir Avrupa ihtilâli tasarlarken Bulgarları ve Ermenileri de bu projeye dâhil etmeye çalışmış, İstanbul'daki Garibaldici İtalyan ihtilâlcilerle de temas kurmuştur. Her ne kadar bu girişim başarısızlıkla sonuçlansa da İtalyan ve Slav ihtilâlcileri arasında kurulmaya çalışılan iş birliği, Osmanlı Devleti'ni de Romanov ve Habsburg monarşileriyle birlikte ulusötesi devrimci ağların hedeflerinden biri hâline getirmiştir¹⁰⁰. Bâbîâli, Akdeniz havzasından Osmanlı topraklarına uzanan çok uluslu ihtilâlciler örgütlenmeleri yalnızca sınır güvenliği meselesi olarak değerlendirmemiş, İtalya başta olmak üzere Avrupa'daki faaliyetlerini yakından takip ederek diplomatik girişimler ve istihbarat faaliyetleri yoluyla gönüllü hareketlerini kaynağında sınırlandırmaya çalışmıştır. Bu bakımdan Garibaldicilik, yalnızca *Risorgimento* tarihinin bir parçası değil, Osmanlı Balkanlarındaki ulusötesi ihtilâl ağlarını, Bâbîâli'nin asayiş politikalarını ve modern komitacı siyaset kültürünün gelişimini birlikte açıklamaya imkân veren tarihsel dinamiklerden biri olarak değerlendirilmelidir.

100 V. Ya. Grosul, *Mejdunaronnne svyazi rossiyskoy političeskoj emigratsii vo 2-y polovine XIX veka*, Rosspen, Moskova 2001, s. 48-49, 110. Sürgündeki Rus devrimci çevrelerinin Mazzini ile ilişkileri daha yakın olmakla birlikte Garibaldi'yi bir kahraman figürüne dönüştürerek, ona âdeta "put" olarak bakmışlardır.

Değerlendirme

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim

belleten@ttk.gov.tr

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazarlar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Lisans

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Review

This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

Complaints

belleten@ttk.gov.tr

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the manuscript was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

KAYNAKLAR

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâbıâli Evrak Odası (BEO), 1731/129808; 3865/289852; 3868/ 290058; 3891/291802; 3891/ 291820.

Hâriciye Nezâreti, Londra Sefâreti (HR.SFR.3...), 88/20, 636/49.

Hâriciye Nezâreti, Siyasi (HR.SYS), 137/26; 156/10; 157/63; 290/7; 480/1; 525/13; 787/4; 787/5; 787/7; 788/7; 789/7; 1388/1; 1683/1; 1712/71; 1955/12.

Hâriciye Nezâreti, Mektûbî Kalemi (HR.MKT), 353/104; 359/38; 361/26; 365/55; 369/17, 452/38.

Hâriciye Nezâreti, Tercüme Odası (HR.TO), 321/66; 437/54.

Sadâret, Eyâlât-ı Mümtâze Kalemi Belgeleri, Bulgaristan (A.MTZ.04), 115/22.

Nezâret ve Devâir Evrak (A.MKT.NZD), 1/95.

The National Archives (TNA),

Foreign Office (FO), 78/1747; 195/689; 424/26

Archives diplomatiques du ministère des Affaires étrangères (AMAE),

Correspondances Politique (CP), Turquie, Tome 353

Correspondance politique des Consuls (CPC), (Bucharest, Ibraila), Tome 29

Basılı Arşiv Belgeleri

Kuneralp, Sinan, *L'Empire Ottoman et L'Europe: Documents diplomatiques ottomans sur l'unification italienne*, 2 cilt, Les Editions Isis, İstanbul 2009.

Ottoman Diplomatic Documents on "The Eastern Question": Balkan Crisis (1875-1878), Part I, From the Bosnian uprising to the war with Serbia and Montenegro, July 1875-Hune 1876, haz. Sinan Kuneralp-Gül Tokay, İstanbul: The Isis Press, İstanbul 2013.

Rusiya i Bolgarskoto Natsionalno-Osvoboditelno Dviżenie, 1856-1876, Dokumenti i Materiali, Tom II, Bolgarskata Akademiya na Naukite, Sofya 1990.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Adanır, Fikret, *Makedonya Sorunu, Oluşumu ve 1908'e Kadar Gelişimi*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Anderson, Benedict, *Under Three Flags: Anarchism and the Anti-Colonial Imagination*, Verso, Londra 2007.

Arsan, Andrew, "Strange Lives of Ottoman Liberalism: Exile, Patriotism and Constitutionalism in the Thought of Mustafa Fazıl Paşa", *Mediterranean Diasporas: Politics and Ideas in the Long 19th Century*, ed. Maurizio Isabella-Konstantina Zanou, Bloomsbury Academics, Londra 2016, s. 153-170.

Avrich, Paul, *Anarşist Portreler I*, çev. Osman Ahıncay, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1991.

Aydın, Mithat, "Bosna-Hersek Ayaklanması (1875)'nda Panslavizmin Etkisi ve Sırbistan ve Karadağ'ın Rolü", *Belleten*, C LXIX/S. 256, 2005 s. 913-935.

Aydın, Mithat, "Bükreş'te Komitacılık Faaliyetleri (1860-1916)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi/Journal of Modern Turkish History Studies*, C XV/S. 30, 2015, s. 5-52.

Banti, Alberto Mario, *The nation of the Risorgimento: Kinship, Sancity, and Honour in the Origins of Unified Italy*, Routledge, New York 2020.

Barbanti-Brodano, G. *Garibaldinci na drini 1876*, Kultura, Belgrad 1958.

Bataković, Dušan T., *The Foreign Policy of Serbia (1844-1867)*, Ilija Garašanin's *Načertanije*, Institut des Études Balkaniques, Belgrad 2014.

Charova, Kroumka, "Les Idées et l'Activité Révolutionnaires de Luben Karavelov Pendant Les Années du XIX-e Siècle", *Études historiques à l'occasion du XIe/XIIIe Congrès international des sciences historiques-Moscou, Août 1970*, Tome V, Bolgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1970, s. 339-367.

Clark, Martin, *The Italian Risorgimento*, Pearson Longman, Harlow 2009.

Clayer, Nathalie, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri, Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Berktaş, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.

Çervenkov, N. N., *Političeskie Organizatsii Bolgarskogo Natsionalno-Osvoboditelnogo Dvijenija vo Vtoroy Polovine 50-x – 60-e gg. XIX. v.*, Ştiintsa, Kişinev 1982.

Deàk, Ágnes, *From Habsburg Neo-Absolutism to the Compromise 1849-1867*, trans. Matthew Caples, East European Monographs, Boulder 2008.

Djordjevic, Dimitrije, *Revolutions nationales des peuples balkaniques, 1804-1914*, Institut d'Istoire, Belgrad 1965.

Fentress, James, *Devrim ve Mafya: Sicilya Topraklarında Ölüm*, çev. Müfit Balabanlılar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004.

Freydzon, V. İ., *Dalmatsiya v horvatskom natsionalnom vozroždenii XIX. v., K istorii jugoslaviзма i ego neudači*, Institut Slavyanovedeniya i balkanistiki, Moskova 1997.

Ganzarolli, Serena, “Amilcare Cipriani: un garibaldien en Méditerranée”, *Anarchisme en Méditerranée orientale et occidentale (1860-1920)*, ed. Isabelle Felici-Costantino Paonessa, Atelier de création libertaire, Lyon 2024, s. 25-45.

Gallo, Max, *Garibaldi: La force d'un destin*, Fayard, Paris 1982.

Gilmour, David, *The Pursuit of Italy: A History of a Land, its Regions and their Peoples*, Penguin Books, Londra 2011.

Gölen, Zafer, *Tanzimat dönemi Bosna İsyanları (1839-1878)*, Alter Yayınları, Ankara 2009.

Grassi, Fabio L., “İstanbul’da ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Garibaldi ve Dava Arkadaşları: Güncel Bilgiler, Gelecek Araştırmalar İçin İpuçları”, *Türk-İtalyan İlişkilerinde Az Bilinenler*, çev. Sadriye Güneş, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 17-43.

Grosul, V. Ya., *Rossiyskie Revolyutsioneri v Yugo-Vostochnoy Evrope (1859-1874 gg.)*, İzdatelstvo Ştiinsta, Kişinev 1973.

Grosul, V. Ya., *Mejdunaronnıe svyazi rossiyskoy političeskoj emigratsii vo 2-y polovine XIX veka*, Rosspen, Moskova 2001.

Hacısalıoğlu, Mehmet, *Jön Türkler v Makedonya Sorunu (1890-1918)*, çev. İhsan Catay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Hermann, Róbert - Joó-Kálmán, András, Seres, Mészáros-İstván, *Türkiye’de Kendilerine Sığınma Hakkı Tanınan Macar Mültecilerinin Özyaşamlarından Özetler*, çev. Yılmaz Gülen, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte 2010.

Isabella, Maurizio, “Liberalism and Empires in the Mediterranean: The View-Point of Risorgimento”, *The Risorgimento Revisited: Nationalism and Culture in Nineteenth-Century Italy*, ed. Silvana Patriarca-Lucy Riall, Palgrave Macmillan, New York 2012, s. 232-254.

Isabella, Maurizio, “Mediterranean Liberals? Italian Revolutionaries and the Making of a Colonial Sea, ca.1800-1830”, *Mediterranean Diasporas: Politics and Ideas in the Long 19th Century*, ed. Maurizio Isabella-Konstantina Zanou, Bloomsbury Academics, Londra 2016, s. 77-96

Jakšić, Grgur-J. Vučković, Vojislav J., *Spolna Politika Srbije za Vlade Kneza Mihaila (Prvi Balkanski Savez)*, İzdaje İstorijski Institut, Belgrad 1963.

Jelavich, Barbara, *Russia and the Formation of the Romanian national state 1821-1878*, Cambridge University Press, Cambridge 1984.

Jezernik, Bozidar, *Vahşi Avrupa: Batı'da Balkan İmaji*, çev. Haşim Koç, Küre Yayınları, İstanbul 2006.

Kallivretakis, Leonidas F., "Les Garibaldiens a l'Insurrection de 1866 en Crete: Le Jeu De Chiffres", *Indipendenza e Unita Nazionale in Italia ed in Grecia, Convegno di studio, Atene 2-7 Octobre 1985*, Floransa 1987, s. 163-177.

Kofos, Evangelos, *Greece and the Eastern Question 1875-1878*, Institute For Balkan Studies, Selanik 1975.

Kossev, Démètre, "Le Mouvement National Révolutionnaire Bulgare et les Milieux Démocratiques d'Occident Pendant le Troisième Quart du XIX-e Siècle (1850-1876)", *Études historiques à l'occasion du XIe/XIIIe Congrès international des sciences historiques -Stockholm Août 1960*, Bolgarska Akademiya na Naukite, Sofya 1960, s. 321-344.

Leovac, Danko, "The Serbian Question, Russia and Italian Unification (1859-1866)", *Serbian-Italian Relations: History and Modern Times*, ed. Srdan Rudić-Antonello-Biagini, The Institute of History Belgrade-Sapienza University of Rome, Belgrad 2015, s. 19-34.

Lyttelton, Adrian, "The Hero and the People", *The Risorgimento Revisited: Nationalism and Culture in Nineteenth-Century Italy*, Palgrave-Macmillan, Londra 2012, s. 37-55.

MacKenzie, David, "Serbia as Piedmont and the Yugoslav Idea 1804-1914", *East European Quarterly*, Vol. 28/2 1994, s. 153-182.

Mishkova, Diana, "Balkan Liberalism: Historical Routes of a Modern Ideology", *Entangled Histories of the Balkans, Vol. 2: Transfers of Political Ideologies and Institutions*, ed. Roumen Daskalov-Diana Mishkova, Leiden, Brill 2014, s. 99-198.

Musardo, Veronica, *Secret Connections in Constantinople*, Libra Yayınları, İstanbul 2015.

Nikitin, Sergey A., *Slavyanskije Komiteti v Rossii v 1858-1876 godah*, İzdatelstvo Moskovskogo Universiteta, Moskova 1960.

Özkan, Ayşe, *Miloş'tan Milan'a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)*, IQ Yayınları, İstanbul 2011.

Paoletti, Ciro, *A Military History of Italy*, Preager Security International, Connecticut 2008.

Pınar, Hayrettin, "Osmanlı Topraklarında Macera Arayanlar: Guiseppe Garibaldi ve Gönüllüleri", *Avrupa Tarihinde Türk Eli: Doç. Dr .Gümeç Karamuk Armağanı*, ed. Ramazan Acun-Serhat Küçük, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017, s. 221-242.

Riall, Lucy, *Risorgimento: The History of Italy from Napoléon to Nation State*, Palgrave Macmillan, New York 2009.

Riall, Lucy, "Men at War: Masculinity and Military Ideals in the Risorgimento", *The Risorgimento Revisited*, s. 152-170.

Rodogno, Davide-Struck, Bernhard- Vogel, Jakob, "Introduction", *Shaping the Transnational Sphere: Experts, Networks and Issues from the 1840s to the 1930s*, Berghahn Books, New York 2015, s. 1-20.

Sicrocco, Alfonso, *Garibaldi: Citizen of the World*, trans.Allan Cameron, Princeton University Press, Princeton 2007.

Senkevič, Ī. G., *Rossija i Kritskoe Vosstanie 1866-1869 gg.*, İzdatelstvo Nauka, Moskova 1970.

Seymour, Mark, "Book Review: Garibaldi. Orrizonti mediterranei", *Journal of Modern Italian Studies*, 15/4. 2010, s. 616-618.

Šarova, Krumka, "L'Union des emigrés Polonais (Zep) et les Mouvements de Libération dans les Balkans", *Études balkaniques*, 4, 1973, s. 50-71.

Stavrianos, L. S., *Balkan Federation: A History of the Movement Toward Balkan Unity in Modern Times*, Archon Books, Connecticut 1964.

Stoianovich, Traian, "The Pattern of Serbian Intellectual Evolution, 1830-1880", *Comparative Studies in Society and History*, Vol I/3, 1959, s. 242-272.

Şeremet, Vitaliy Ī., "Revoljutsiya 1848-1849 gg. i Osmanskaya Īmperiya (politika 'umerennosti i reform' v Evropeyskoy Turtsii)", *Balkanskie issledovaniya: Revoljutsii i reformi na Balkanah*, Nauka, Moskova 1994, s. 21-41.

Tatsios, Theodore George, *The Megali Idea and the Greek-Turkish War of 1897: The Impact of the Cretan Problem on Greek Irredentism 1866-1897*, Boulder, New York 1984.

Terzuolo, Eric R., "Garibaldini in the Balkans 1875-1876", *The International History Review*, 4/1, 1982, s. 111-126.

"The Eastern Question", *The Times*, (7 March 1867).

Tokay, Gül, *Makedonya Sorunu: Jön Türk İhtilâlinin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yayınları, İstanbul 1996.

Vezenkov, Alexander, "Entangled Geographies of the Balkans: The Boundaries of the Region and the Limits of the Discipline", *Entangled Histories of the Balkans: vol.4, Concepts, Approaches, and (Self-) Representations* ed. Roumen Daskalov-Diana Mishkova-Tchavdar Marinov-Alexander Vezenkov, Brill, Leiden 2013, s. 115-256.

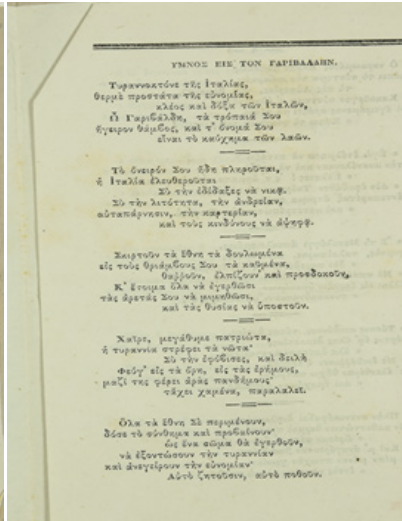
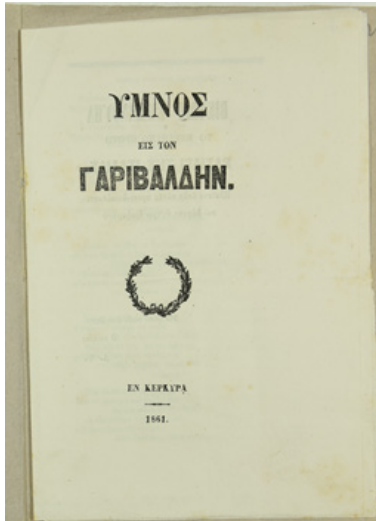
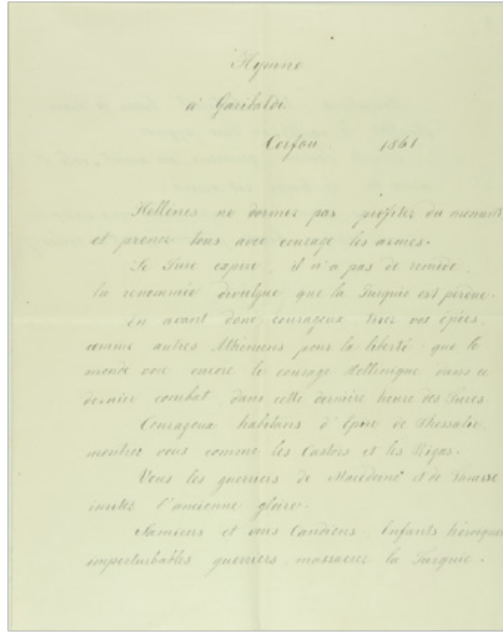
Vinogradov, K. B., *Mirovaya Politika 60-80-h Godov XIX Veka: Sobitiya i Lyudi*, İzdatelstvo Leningradskogo Universiteta, Leningrad 1991.

Vovchenko, Denis, *Containing Balkan Nationalism: Imperial Russia and Ottoman Christians, 1856-1914*, Oxford University Press, New York 2016.

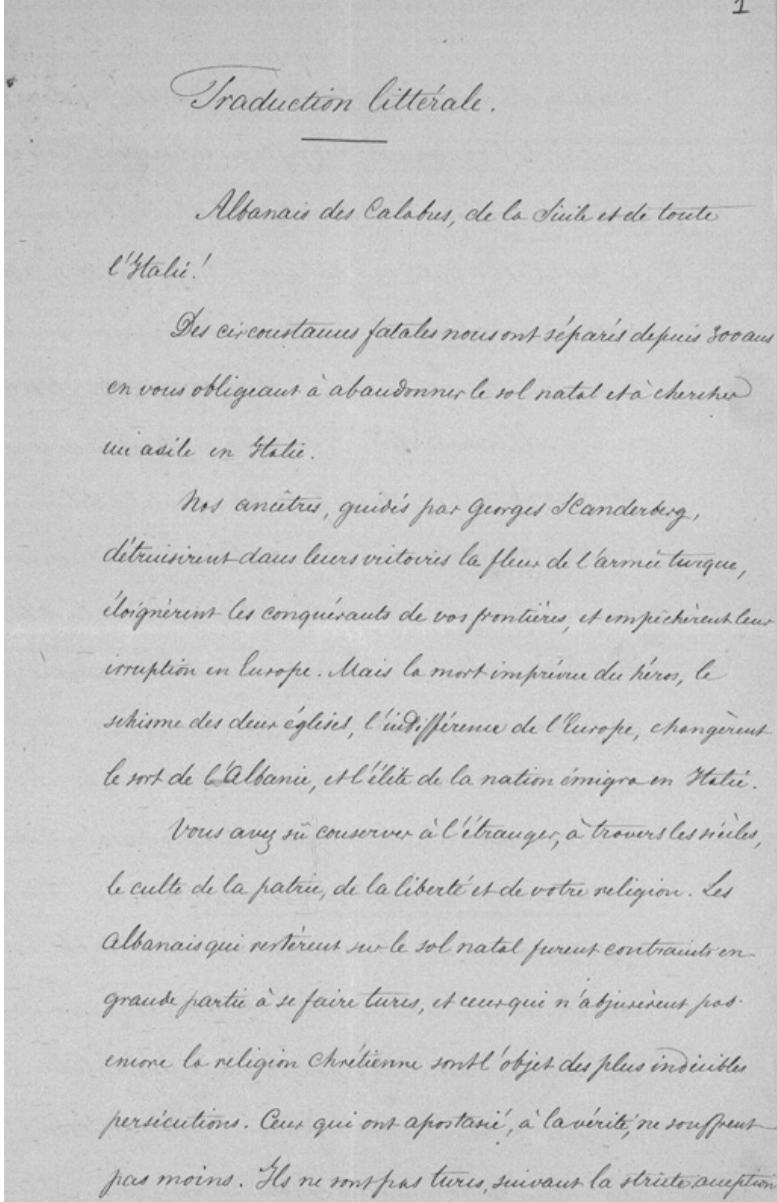
Zabunov İ. D.-Zuyeva, N. V., *Bolgaro-Rossiyskie Obşestvenno Politiceskie Soyazi 50-70-eg. XIX.v.*, Ştiintsa, Kişinev 1986.

Zanou, Konstantina, *Transnational Patriotism in the Mediterranean 1800-1850: Stammering the Nation*, Oxford University Press, New York 2018.

EKLER

Ek 1: Yunan komitelerinin Balkanlarda dağıttıkları Garibaldi Marşı.

Ek 2: Napoli Şehbenderi Blacque Bey'in Âli Paşa'ya gönderdiği ve Osmanlı Balkanlarında bir ayaklanma çağrısı içeren ihtilâl komitelerinin beyannâmesi.

Ek 3: Girit isyanına katılan bir Garibaldi gönüllüsünün fotoğrafı (BOA.İ. MTZ.GR. 10/247).

